

Grandininis laiškas: iš rankraštinės tradicijos istorijos

POVILAS KRIKŠČIŪNAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Lietuvių folkloristikoje darbų, pristatančių rankraštinis grandininių laiškų variantus ir jų istoriją, kol kas nėra. Randame tik fragmentiškų pastabų apie konkrečias jų stilistikos, struktūros ypatybes, bandymų šiuos laiškus klasifikuoti. Dėl to straipsnio objektu pasirinkti rankraštiniai ar tipografuoti (ne virtualūs) grandininių laiškų variantai. Prisilaikant ankstesniuose tyrimuose formuotos objekto nomenklatūros, atskirai aptariama kiekvienos laiškų grupės istorija, stengiantis neapeiti istorinio konteksto, siejamo su tam tikrais fenomeno raidos tarpniais, primenamos tyrinėtojų jau keltos konkrečių tekstų grupių genezės versijos, esant galimybei, pridėdama tekstų pavyzdžių. Kaip pačiai seniausiai grupei, galimai davusiai pradžią daugeliui vėlesnių giminaičių, ypač daug dėmesio skiriama dangaus laiškam.

Beveik visos laiškų grupės prigijo ir išpopuliarėjo virtualioje erdvėje, todėl manoma, kad toks iš esmės diachroninis žvilgsnis bus svarbus ir internetu plintančių grandininių laiškų tyrimams.

RAKTAŽODŽIAI: grandininis laiškas, dangaus laiškas, laimės laiškas, finansinė piramidė, žaidybiniai laiškai.

Intensyvi technologijų ir gyvenamosios kaita jau nebe pirmą dešimtmetį jaukia daugelį folkloristikoje nusistovėjusių kanonų. Kalbama apie prasidėjusią žanrų krizę ar net viso tiriamojo objekto ribų tirpimą, naujiems reiškiniams apibūdinti kuriamos naujos sąvokos (postfolkloras, neofolkloras ir pan.), pabrėžiama naujų metodologijų kūrimo būtinybė. Tačiau kad ir kiek kalbėtume apie dviejų galimai tos pačios kultūros klotų konfliktą, neišsiverčiame ir be jų simbiozės pripažinimo – procesas aiškiai permanentinis, tad visiškai atsisakyti tradicinių fenomenų analizės dar ankstoka. Juolab kad ne visi jie iki šiol sulaukė pakankamo stebėtojų ir tyrėjų dėmesio.

Grandininis laiškas ir jo istorija taip pat sunkiai leidžiasi apibūdinami viena-reikšmiais predikatais. Šimtmečius gyvavęs reiškinys nuo pirminių savo pavidalų tolo įgydamas vis naujų bruožų ir formų, diktuočių pasaulietiško ir religinio gyvenimo realių. Nėra paprasta nubrėžti tiksliai chronologines konkrečių vyksmų ir virsmų ribas. Genezės tyrinėtojų siejamas su krikščioniškais apokrifiniais tekstais, reiškinys neišvengiamai turi religinį atspalvį. Tačiau atitolęs nuo pirminės funk-

cijos, jis sušvito magine, kartais net mistine aureole ir ja viliodamas ar gąsdindamas dažnai beprimena prievarta brukamą prekę, žinomą ne vien krikščioniškame pasaulyje. Senuosiuose laiškuose tekstą keisti griežtai draudžiama, tačiau varijavimo požymiai juose akivaizdūs, o gausiose naujosiose atmainose yra aibės variantų. Nustatytume ne vieno šiuolaikinio teksto autorių, tačiau ta autorystė be skrupulų nutylima, o variantai pamažu tolsta nuo originalų kaip, sakysime, ir literatūrinės kilmės dainose.

Kad ir kaip ten būtų, bet dėl vieno galima sutarti vienareikšmiškai: mūsų objektas – tarptautinis, kartais aiškiai kosmopolitiško turinio reiškiny. Tik retais atvejais lietuviškas variantas nėra vertinys iš kitos kalbos, o turėdami kitakalbį variantą, negalime būti tikri, kad ir šis nėra išverstas. Tačiau mūsų senoji tautosaka taip pat neišaugo tik Lietuvoje, ji neatkirsta nuo pasaulinių įtakų ir bendrų žmoniškųjų problemų. Pastarųjų dešimtmečių tyrimai parodė, kad analogų kitose kultūrose turi net grynai lietuviškais seniau laikyti skudučiai (Šimonytė-Žarskienė 2003), sutartinės (Račiūnaitė-Vyčinienė 2000: 174–190) ar pasaka „Eglė žalčių karalienė“ (Sauka 2007–2008). Todėl tenestebina skaitytojo šiame straipsnyje pateikiami kitose šalyse fiksuoti pavyzdžiai. Juk tik bendrame fone išryškėja, ar turime ką nors sava ir kas tai yra.

Jau sakėme, kad aptariamo fenomeno raida – ilgas ir nevienalytis procesas. Įsiveržimas į virtualiąją erdvę inicijavo daugybę inovacijų, neįmanomų be senojo antstato. Deja, detalesnio jo pristatymo lietuvių folkloristikoje dar neturime. Dėl to čia aptariama rašytinių grandininių laiškų istorija iki interneto ir mobiliosios telefonijos įsigalėjimo. Jai nušviesti pasiremiamą ankstesnių tyrėjų (ne tik folkloristų) darbai, įvairiakalbiais spausdintais šaltiniais ir internetiniais rankraštinių laiškų ištekliais (ypač Danielio W. VanArsdale'o archyvu) [1]¹.

ŠALTINIŲ IR TYRINĖJIMŲ APŽVALGA

Iki XX a. pradžios moksliniuose leidiniuose apie grandininius laiškus randame tik pavienių žinučių ar paskelbtų jų tekstų. Nemažai jų aptinkame Varšuvoje leistuose žurnaluose *Wista* (1887–1905, 1916–1917), *Prace filologiczne* (nuo 1884 m.), maskviečių leidinyje *Этнографическое обозрение* (nuo 1889 m.). Prasidėjus dvidešimtajam šimtmečiui, informacijos pastebimai daugėja. Šitai rodo mokslo reikalams sudarinėtos bibliografijos (Schenda 1999: 787–788; Панченко 2003: 631–633, [2]). Nemažai publikacijų ir straipsnių, skirtų plačiajai visuomenei, išbarstyta periodinėje spaudoje. Aleksandras Pančenko mini ateis-

1 Laužtiniuose skliaustuose pateikiamas skaičius reiškia nuorodos numerį interneto šaltinių sąrašė, pateikiamame po straipsnio.

tinius rusų leidinius *Антирелигиозник* ir *Безбожник* (Панченко 2003: 632). Manytina, kad vieną kitą pavyzdį ar komentarą rastume bet kurios šalies XX a. pirmosios pusės spaudoje.

Pirmuoju išsamesniu aptariamo reiškinių pristatymu mokslinėje spaudoje reikėtų laikyti Rudolfo Stübe's enciklopedinius straipsnius. Kaip bendriausią masyvą jis aprašė grandininius (*Kettenbrief*)² ir atskirai apsauginius (*Schutzbrief*) bei dangaus (*Himmelsbrief*) laiškus, Lietuvoje dažniau vadinamus šventais laiškais. Grandininiai laišakai apibūdinami kaip mechanizuoto meldimosi apraiška, savo apogėjų pasiekusi Tibeto budistų naudojamuose maldų malūnuose. Maldų malūnai – tai tuščiaviduriai, nešiojami ar stacionariai prie šventyklų ir vienuolynų statomi, nuo vėjo ar rankos judesio lengvai aplink savo ašį besisukantys cilindrai (plačiau žr. Wielka encyklopedia [a. a.]: 274). Į juos dedami ritinėliais susuktame popieriuje parašyti maldų (mantrų) tekstai. Tikima, kad sukant mantros aktyvuojamos – vienas apsukimas prilygsta cilindre esančių mantrų sukalbėjimui. Taip jų energija nuo besisukančio cilindro sklindanti į visas puses, o sukantysis gaunąs naudos ne tik savo sielai, bet ir jį supančiai aplinkai.

Budistų vienuolis prie stacionariųjų maldų malūnų. Rankoje sukamas nešiojamas malūnas. Kairėje matyti grandinėle pririštas pasvarėlis, sukant teikiantis malūnėliui išcentrinę sukamąją jėgą. *Jurgos Ivanauskaitės nuotrauka, 1998. Iš rašytojos šeimos archyvo*³

-
- 2 Dar anksčiau šiam fenomenui jis paskyrė ir atskirą knygutę (Rudolf Stübe. *Der Kettenbrief*, Tübingen, 1918). Deja, straipsnio autoriui su ja susipažinti nepavyko. Nuoroda imta iš Bystron 1938: 35.
 - 3 Už leidimą paskelbti nuotrauką straipsnio autorius dėkoja Radvilei Racėnaitei.

Esą, analogiškai norima paskleisti ir grandininį laišką. Iš to teigiama randantis ir poreikį laiškui vieną ar kelis kartus apeiti pasaulį. Pažymėtina, jog ši R. Stübe's grandininių laiškų kilmės ir sklaidos versija nesusilaukė nei pasekėjų, nei kritikos. Galimas daiktas, kad tokia versija padiktuota mados domėtis egzotiškomis tradicijomis. Matyt, teisus enciklopedinio straipsnio autorius, teigęs, kad šitaip stengiamasi psichologiškai pagrįsti pačius neįprasčiausius ir keisčiausius tikėjimo nukrypimus. Pasak jo, laiškais platinamoms maldoms nieko prikišti negalima, tačiau visa procedūra religinį gyvenimą tiek suprimityvina, kad katalikų ir protestantų dvasininkai vienu balsu juos pasmerkė, o reiškiny visišškai nusipelnė būti vadinamas *prietarais* (Stübe 1935–1936a: 1287).

Ne taip kategoriškai įvertintas dangaus laiškas (Stübe 1931–1932: 21–27). Jo pagrindas esąs tiesiogiai dievybės siunčiamo rašytinio apreiškimo idėja, realizuojama laišku, o kaip literatūrinis tekstas, šis laiškas skiriamas krikščioniškų pseudoepigrafų kategorijai. Genezės problemoms narplioti ypač svarbios R. Stübe's pastebėtos fenomeno sąsajos su rašto kultūros atsiradimu ir apraiškomis senuosiuose raštijos paminkluose. Peržvelgdamas reiškinių istoriją, R. Stübe nurodo jį taip pat randamą Kinijoje, Indijoje, Mesopotamijoje, Egipte, Graikijoje. Tai bent iš dalies turėtų koreguoti teiginį, kad aptariamieji laiškai priskirtini krikščioniškų pseudoepigrafų kategorijai. Juk iki šių dienų jie žinomi ir kitose religinėse bendruomenėse.

Šie laiškai laikomi šimtų metų išsilaikiusia liaudiškojo religingumo tradicija, siejama ir su konkrečiais *Šventojo Rašto* fragmentais, ir su viduramžių būrimų praktikomis (ten pat: 22). Pasak mokslininko, tokių tekstų populiarumą patvirtina tai, kad net aprašomuoju laikotarpiu jie sėkmingai tebeplatinti iliustruotų spaudinių pavidalu ir įstiklinti buvo laikomi vokiečių namuose, idant saugotų nuo gaisro. Juos spausdino Gustavo Kühno leidykla Noirupine (Neu Ruppin). Tačiau ir tuomet reiškiny vertintas nevienareikšmiškai. Antai, nepaisant didžiulio jų populiarumo liaudyje, pastorius Victoras G. Kirchneris dar 1908 metais Leipcige išleistoje knygelėje *Prieš dangaus laiškus* (*Wider Himmelsbriefe*) tokią praktiką vadino bergždžia ir ragino ją uždrausti.

Nors apsauginė funkcija būdinga ir dangaus laiškam, kaip atskira kategorija išskiriamas *Schutzbrief* – apsauginis laiškas (Stübe 1935–1936b: 1384–1385). Pastebima, kad tokie laiškai buvo ypač paplitę Pirmojo pasaulinio karo metais. Ir nenuostabu – daugelis jų esą saugojo nuo šūvio, kirčio ir dūrio, tad juos mielai nešiojosi kareiviai, o vėliau, taikos metu, keliaujantys pameistrai.

Beveik iš šimtmečio perspektyvos žvelgdami į šias publikacijas galime konstatuoti, kad jose sudėti pirmieji akcentai grandininių laiškų genezės, istorijos ir tekstologijos tyrinėjimams, o pavartoti pavadinimai prigijo daugelyje šalių ir tapo atspara vietinės terminijos kūrėjams.

Neilgai trukus tos pačios temos ėmėsi lenkų etnografas ir sociologas Janas Stanisławas Bystrońas. Tuometinėje Europoje, taigi ir Lenkijoje, buvo tik pasirodę ir itin išpopuliarėję finansiniai žaidimai laiškais. Jais neretai buvo patikima, dažnai dėl to net nukenčiant. Knygoje *Laimės laiškas ir kitokios įdomybės* (Bystroń 1938) autorius skelbia ir aptaria savo gautus finansinius ir ankstesniuose, kartais gana senuose spaudiniuose aptiktus lenkiškus laimės ir dangaus laiškų variantus. Knyga buvo tikrai reikalinga ir savalaikė (galbūt net kiek pavėluota) kaip šviečiamasis leidinys. Skelbiamus finansinių žaidimų pavyzdžius autorius komentuoja išradingai, kartais su lengva ironija, aiškiai parodydamas tokių rašinių nepagrįstumą ir galimą žalą. Pasiremiam ne tik savais apibendrinimais, bet ir periodikoje skelbtų feljetonų ištraukomis.

Veikalas vertingas ir kaip sunkiai prieinamų senųjų lenkiškų dangaus laiškų šaltinis. Kai kurie jų rasti Vilnijos krašte ir teikia vertingos faktografinės medžiagos apie šių laiškų gyvavimą ir repertuarą dabartinės Lietuvos teritorijoje. Reiškinių genezės tyrinėtojai čia ras nemažą faktų, liudijančių istorinį ir socialinę-kultūrinį fenomeno kontekstą įvairiais laikotarpiais⁴, tad leidinys neabejotinai svarbus mokslininkų bendruomenei.

Vėlesnius tyrimus pertraukė Antrasis pasaulinis karas. Po jo tvyrojusi ilgoka tyla Rytų Europoje ir Rusijoje nulemta ideologinio klimato. Juk kalbama apie maginį religinį fenomeną, o įsisiūbavusiam ateistiniam vajui tai buvo visiškai neįmanoma. Apie šiuos laiškus nerašyta net specializuotuose žodynuose. Sakysime, jie neaptariami Juliano Krzyżanowskio sudarytame Varšuvoje išleistame lenkų folkloro žodyne (Słownik 1965). Vargu ar tai atsitiktinis dalykas. Čia gana išsamiai pristatomi visi J. S. Bystrońo darbai, tačiau apie minėtą grandininių laiškų studiją nė neužsiminta.

Kartais grandininiai laiškai apeiti ir Vakarų šalių moksliniuose leidiniuose. Nerašoma apie tai Lauritso Bødkerio žodyne (International Dictionary 1965), Mary Ellen Brown ir Bruce'o A. Rosenbergo sudarytoje enciklopedijoje (Encyclopedia of Folklore 1998). Tačiau to nepavadinsi nuostata – Vakaruose šis objektas pristatomas net aiškinamuosiuose žodynuose (Webster 1981: 369, 1996: 220; Duden 2001: 895).

Išsamesnė, nors taip pat enciklopedinė, anotacija skelbiama specializuotame anglų folkloro žodyne (Oxford 2001: 52–53). Čia teigiama, jog grandininiai laiškai yra palyginti nesenas fenomenas, tapęs įdomiu folkloro žanru ir turintis savitą tradicinę tęstinumo ir varijavimo samplaiką. Tai bene pirmasis leidinys, reiškinių įvardijęs kaip folklorinį fenomeną. Aptariamose XX a. antrojoje pusėje pastebėtos naujovės – laiškais ima plisti autoriniai tekstai, juos pasitelkus siekiama realizuoti

4 Seniausi leidinyje skelbiami dokumentai datuojami XVI amžiumi.

politines ar visuomeninių judėjimų idėjas (pvz., apie 1986 metus platinta laiškų už branduolinį nusiginklavimą grandinė), randasi humoristinių rašinių, naudojamos naujos komunikacijų technologijos, pavyzdžiui, faksas, elektroninis paštas.

Tas straipsnis – enciklopedinis, tik būtiniausios informacijos teikiantis šaltinis. Gręžiantis prie specializuotų darbų vėl minėtinas lenkų folkloristų įdirbis. 1981 m. Czesławas Robotyckis, prisimindamas kone prieš pusšimtį metų pasirodžiusį J. Bystrońo veikalą, straipsnyje „Laimės laiškas po pusės amžiaus“ veda paralelę su savo turimais pavyzdžiais⁵, formaliai tarsi nesiskiriančiais nuo senųjų. Priminęs kai kurias J. Bystrońo įžvalgas, C. Robotyckis analizuoja tekstuose teikiamas lenkiškų laiškų autorystės nuorodas ir jų kaitą, suskirstydamas jas į nekonkrečias (amerikietis kareivis), tikėtinas (Pedro Duno) ir artimas konkrečioms asmenims (Dorota Terakowska). Nepamirštos žadamosios dovanos ir bausmės už nurodomo elgesio kodekso paisymą ar nepaisymą. Daroma išvada, kad apibūdinantieji laišakai yra reguliuojami folkloro dėsnių: čia matome specifinius veiksnius, gimdančius gandus, stereotipus, religinius padavimus, stebuklingus nutikimus. Pasak C. Robotyckio, folklorėjantys tekstai yra nepastovūs, bet juos veikiantis mechanizmas išlieka tas pats (Robotycki 1981: 9, 1998: 80–81).

Nusistovėjusią tradiciją laiškus skelbti su išsamiais komentarais pratęsė Bogusławas Bednarekas. 1988 m. paskelbta aštuonių šv. Antano grandinėlių publikacija, papildyta įvadu, kuriame svarstoma apie tekstų kilmę, jie saistomi su dangaus ir laimės laiškais. Šis autorius bene pirmasis išskyrė sudėtinius pristatomų grandinėlių, tad ir visų grandininių laiškų struktūrinius elementus. Teigiama, kad tai yra:

- 1) pradžios formulės [„šv. Antano grandinėle“, „laiškas šv. Antanui“];
- 2) malda šv. Antanui;
- 3) prisakymas platinti kartu su išsamia instrukcija [pvz., nurodymas perrašyti 20, 13, 10 kartų];
- 4) skatinimai ir perspėjimai apie būsimus apdovanojimus ir bausmes;
- 5) pabaigos formulės [pvz., „laišką reikia išsiųsti per 96 valandas“, „prisimink, įvykdyk savo pareigą“] (Bednarek 1988: 25).

Vėlesnių tyrinėtojų darbuose nurodomi iš esmės tie patys komponentai, nebent šis sąrašas buvo papildytas smulkesnėmis detalėmis (pvz., Лурье 1993: 144; Панченко 2003: 621).

Mihály Hoppálo straipsnyje „Grandininiai laišakai: šiuolaikinis folkloras ir grandinės tradicija“ (Hoppál 1986) nagrinėjami keturi laimės laišakai, 1983 m.

.....
5 Teigiama turint 205 laiškus, siųstus 1976–1979 m. (Robotycki 1981: 5).

autoriaus gauti iš įvairių šaltinių. Čia į objektą taip pat pažvelgiama folkloristo žvilgsniu. Ypač žiūrima teksto variavimo apraiškų, ieškoma ir randama kitų žanrų įtakų, mąstoma apie laiško funkciją šiuolaikinėje visuomenėje. Straipsnis reikšmingas ne tik tolesnių tyrinėjimų raidai. Apibendrinamas analizuotą medžiagą, autorius konstatuoja ją esant bendruomeninės prigimties, varijuojant įvairiuose (fonetikos, sintaksės, semantikos) lygmenyse, naudojant iš principo toki patį, kaip balsu skleidžiamoje tautosakoje, tik raštišką sklaidos būdą – ne iš lūpų į lūpas, bet iš rankų į rankas. M. Hoppálas taip pat žiūri turinio ir struktūros elementų, sietinų su nerašytine tradicija. Mokslo visuomenėje šis straipsnis gerokai sutvirtino grandininio laiško, kaip folklorinio kūrinio, statusą.

Rusų folkloristus labiausiai domino religinis maginis grandinių laiško aspektas. Konspektyviai, pasiremdamas dar negausiais savo pirmtakų tautiečių apibendrinimais, rusakalbius dangaus ir laimės laiškus 1993 m. aptarė Vadimas Lurje. Jis taip pat pabrėžia folkloriškąją fenomeno prigimtį, iškelia pagrindinius struktūrinius šventų laiško elementus. Pasak jo, tai yra:

- 1) pavadinimas,
- 2) malda-užkeikimas,
- 3) legenda apie švento laiško kilmę ir įsigijimą,
- 4) tezė apie antgamtinę teksto galią ir jos įrodinėjimai,
- 5) reikalavimas laišką perrašyti ir išsiuntinėti per tam tikrą laiką,
- 6) sėkmės pažadai už savalaikį kopijų išsiuntinėjimą ir bausmės, atsisakius laišką toliau platinti (Лурье 1993: 144).

V. Lurje rašo ne tik apie dangaus laiškus – pridedami pavyzdžiai apibūdinti kaip „šventas laiškas“ (*святое письмо*), laiškas laimė (*письмо-счастье*) ir laiškas pamokslas (*письмо-проповедь*). Čia pabrėžiama, kad visų tokių laiško esmė – antrasis punktas. Pasitaikantys struktūros variavimai yra nežymūs, tad kiti dėmenys tėra maldos įrėminimas. Kalbėdamas apie fenomeno genezę, autorius daugiausia dėmesio skiria „sekmadienio epistolai“ ir daro išvadą, kad panašių laiško paskirtis buvusi dvejopa: skiepyti dievobaimingumą ir ugdyti tam tikras paprotines nuostatas, šiuo atveju – švęsti sekmadienį (ten pat: 146). V. Lurje nepriskiria tokių tekstų jokiam sektantiškam judėjimui, tačiau pabrėžia ir dabar stebimą prievartinį šitokio ugdymo pobūdį, dėl kurio aptariamų laiško nepalaiko šiuolaikinė Bažnyčia.

Komentuodamas tekstuose dažnai pasitaikančius apokaliptinius motyvus, autorius sieja juos su tų pačių laiško radimosi ir plitimo priežastimis:

Pasaulio pabaigos laukimas, daugelį šimtmečių periodiškai krečiantis rusų bendriją, religinės krizės palaikė ir palaiko šventų laiško gyvavimą. Šiandien veikia ne tik

„pasaulio pabaigos“ fenomenas – baigiasi tūkstantmetis. Ir Černobylio katastrofoje žmonės mato būtent tą metėlę (*чернобыльник*), apie kurią rašoma Apreiškime šv. Jonui⁶ (ten pat: 148).

Kiek daugiau dėmesio kalbamajam fenomenui paskyrė A. Pančenka. Tiesa, jo dėmesys labiau sutelktas prie liaudies religijos, sektų folklorinių tradicijų Rusijoje, tačiau randame keletą ir mums įdomių įžvalgų bei spėjimų. Tirdamas stabilizuojančius ir normalizuojančius veiksnius religinėse bendrijose, jis mūsų aptariamus laiškus nagrinėja bendrame religinio gyvenimo fone ir, ieškodamas fenomeno socialinių funkcijų, kelia klausimą apie jo sąsajas su pravoslaviškų ir kitų krikščioniškų konfesijų gyvenimu, sektantiškais judėjimais. Prieinama tokia išvada:

Pati „grandinės“ ar „rato“, suformuoto nuolat tiražuojamu laišku, idėja suponuoja tam tikros naujos socialinės realybės, „perrašinėtojų visuomenės“, sukurtos pasaulyje pasirodžius sakraliam tekstui, atsiradimą. Todėl galima spėti, kad viena svarbiausių grandininių laiškų funkcijų siejama su visuomenės išgyvenamų socialinių ir kultūrinių krizių kompensacija (Панченко 2002: 352).

Nors konstatuojama, jog XIX a. pabaigos–XX a. pradžios maginiuose laiškuose aptinkama vaizdinių, būdingų valstiečių ir miesto prastuomenės tikėjimams, spėjama, kad fenomenas skleidžiamas marginalinių amžiaus ir socialinių grupių – mažaraščių vaikų ir paauglių, senukų, bažnytinės aplinkos ir pan. Išvada daroma pasiremiant neatpažįstamai iškraipomais asmenvardžiais ir vietovardžiais, rašybos ir skyrybos klaidų gausa. Tačiau abejotina, ar laiškus platino *tik* žemiausi miesto kultūros atstovai. Juk ir labiau išprusęs adresatas, linkęs paklusti diktuojamam elgesio kodeksui, nebūtų taisęs laiške surastų klaidų ir netikslumų.

Miesto kultūrai laiškai skiriami ir metais vėliau paskelbtame panašios problematikos straipsnyje „Maginiai laiškai“ (Панченко 2003). Straipsnis papildomas tekstų publikacija ir bibliografija, skirta laimės ir dangaus laiškam. Čia nepretenduojama į išsamų šių tekstų ištyrimą:

Pasistengsime tik nustatyti šiuolaikinių maginių laiškų, kaip religinio mitologinio ir maginio reiškinių, siejamo su folklorine pravoslavyste iš vienos pusės ir su miesto kul-

6 Ir sutrimitavo trečiasis angelas. Tada iš dangaus nupuolė didelė žvaigždė, liepsnodama tarsi deglas, ir nukrito ant trečdalis upių ir ant vandens šaltinių. Žvaigždės vardas yra Metėlė. Ir pavirto trečdalis vandenų į metėlę, ir daugybė žmonių numirė nuo apkartusio vandens (Apr 8, 10–11).

Mėtėlė – nepaprastai kartus ir piktybinis augalas, simbolizuojantis bausmę, kurią Dievas skirs bedieviams (prel. Antano Rubšio komentaras, cit. pagal *Naujasis Testamentas*, V., 2006, p. 1049). *Чернобыльник* – paprastasis kietis (*Artemisia vulgaris*), tačiau išskirtinai kartus yra jo gentainis kartusis kietis (*Artemisia absinthium*), šnekamojoje kalboje vadinamas pelynu, kai kur – metėle, kartėle.

tūrine sankloda iš kitos, galimus tyrimo kelius, taip pat aptarsime kai kurias šio žanro funkcines, tipologines, temines ir genetines ypatybes (Панченко 2003: 620).

Dar kartą pristatomi trys maginių laiškų tipai, tačiau jie iš esmės nesiskiria nuo R. Stūbe's aptartų jau minėtame *Vokiečių tikėjimų žodyne*. Juos aptarus daroma išvada, kad funkcinė šventų ir laimės laiškų specifika visiškai atitinka jų platintojų religinę pasaulėžiūrą ir nesietina su konkrečiais religiniais judėjimais (Панченко 2002: 345, 2003: 629).

Rašydamas apie galimus tolesnius tyrinėjimus, A. Pančenką teigia, kad būtina tirti ir „švento“ laiško kaip tarpininko tarp „mūsų“ ir „ano“ pasaulio idėją. Perspektyviais taip pat laikomi jų socialinio istorinio konteksto tyrimai ir tekstologinė šaltinių analizė, padėsianti nustatyti laiškų tipų ypatumus. Vis dėlto ir monografijoje, ir šiame straipsnyje pritrūksta argumentacijos aptariamų laiškų „miestiškumui“ pagrįsti. Ir ne tik jam. Aptardamas savo pirmtakų darbus, jau minėtą V. Lurje straipsnį A. Pančenką pavadino moksliniu požiūriu menkaverčiu „ir dėl koncepcijos miglotumo bei nepakankamo išdėstymo, ir dėl tyrinėtos medžiagos stygiaus, ir dėl vyraujančio publicistinio tono“ (Панченко 2002: 341).

Toks įvertinimas gana keistas prisimenant, kad dauguma vertinamo straipsnio teiginių ne paneigiami, o toliau plėtojami. Beveik taip pat nusakyti struktūriniai dangaus laiško elementai, galimą grandininių laiškų priklausomybę miesto kultūrai mini ir V. Lurje. Arčiausiai tiesos epitetas „menkavertis“ prisilinktų kalbant apie panaudotos medžiagos kiekius, tačiau A. Pančenkos turėta pavyzdžių kolekcija irgi negausi, ypač kitakalbių variantų. Suprantama, kad šiam tyrėjui pirmiausia rūpėjo stačiatikių tikėjimų studijos, tačiau Rusija – daugiatautė valstybė, kai kuriuose regionuose neįsivaizduojama be musulmonų, budistų ar kitokių bendrijų. Apie galimas jų sąsajas su pravoslaviška tradicija taip pat neužsimenama. Galbūt sunkiau šiam autoriui buvo prieinami prancūzų Serge'o Bonnet ir Antoine'io Delestre'o (1984), Jeano-Pierre'o Albert'o (1994), Jeano-Loico Le Quelleco (1995) straipsniai, J. S. Bystroio veikalas (1938), tačiau pirmoji D. W. VanArsdale'o svetainės *Letter Chain Evolution* redakcija (apie ją bus rašoma toliau) internete pasirodė dar 1998 metais ir buvo pasiekama be jokių suvaržymų. Jos duomenys būtų gerokai praplėtę straipsnio analizės lauką įvairių laikotarpių ir platesnės geografijos medžiaga. Juolab kad būtų rasta ir papildomų rusiškų pavyzdžių.

Tačiau baigiamosios A. Pančenkos straipsnio pastabos apie rankraštinių laiškų rinkimo metodiką tikrai vertos dėmesio. Primenama, kad ypač svarbu fiksuoti laiško gavimo aplinkybes, jo rašymo būdą, apibūdinti popierį ir perrašytojo braižą (jei neteikiamas originalas), nurodoma, kas sužinotina apklausiant informantus žodžiu. Šių duomenų trūksta ne tik Rusijoje, tad, besirūpindami jų kaupimu, to neturėtume pamiršti visi.

Ypač svarbus grandininių laiškų tyrinėtojams internete skelbiamas buvusio karo analitiko informatiko D. W. VanArsdale'o veikalas *Grandininio laiško evoliucija*⁷ (VanArsdale 2009). Tai pirmasis darbas, kuriame aprėpiami ir rašytinės, ir virtualios sklaidos grandininiai laiškai. Šio veikalo žanrą sunkiai apibrėžtume. Autorius čia sudėjo viską, kas jam atrodė praversiant galimiems tyrinėtojams ir visiems besidomintiems pristatomu objektu. Pirmajame skyriuje pristatomi rankraštiniai grandininių laiškų variantai (*Paper Chain Letters*), išskiriant jų motyvacines grupes ir apibūdinant šaltinius. Motyvacinės grupės išskirtos devynios:

- 1) dievobaimingumas (*Piety*): dangaus laiškai,
- 2) sėkmė (*Luck*): laimės laiškai,
- 3) labdara (*Charity*): labdaros prašymai tam tikriems tikslams, dažniausiai apgaulingi,
- 4) peticijos (*Petitions*),
- 5) pinigai (*Money*): finansinės piramidės geometrine progresija,
- 6) mainai (*Exchange*): pavyzdžiui, atvirlaiškiais, panašiai kaip finansinėse piramidėse,
- 7) „Pasaulio rekordas“ („*World Record*“): vaikams žaidžiant nenutrūkstamą grandinę žadamas rekordas, registruojamas Gineso rekordų knygoje),
- 8) parodijos (*Parody*),
- 9) elektroniniai grandininiai laiškai (*Chain E-mail*) (ten pat: 9–11).

Visos grupės, atmetus devintąją, išskirtos atsižvelgiant į tekstų turinį ar paskirtį ir jungia mums rūpimus rankraštinius variantus. Apibendrinti pastebėjimai papildomi gausiu šaltinių archyvu, pasiekiamu į tekstą įkeltomis nuorodomis, sąvokų žodynu ir turtinga šaltinių bibliografija.

Vertingos medžiagos mūsų fenomeno tyrimams galima rasti Normano Kohno veikale apie milenaristinį judėjimą viduramžių Europoje (Kohn 2007). Nepamiršdamas istorinio ir socialinio bei kultūrinio epochos konteksto, autorius, be kita ko, parodo, kaip konkretūs pasaulietiško ir religinio gyvenimo procesai provokavo, keitė ar slopino grandininių laiškų radimąsi, gyvybingumą ar nykimą, nurodo žinomus anksčiausių išlikusių tekstų šaltinius, taip atverdamas kelią išsamesniems diachroniniams fenomeno tyrimams. Toliau kiekvieną laiškų grupę aptarsime pasiremdami benusistovinėja grandininių laiškų nomenklatūra (žr. Krikščiūnas 2008).

.....
 7 Pagrindinis viso masyvo puslapis – <http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/evolution.html>. Nors svetainė atnaujinama ir dabar, esmingiau besiskiriančių redakcijų būta keturių: 1998, 2002, 2007 ir 2009 metais. Ketvirtą kartą pakeistas veikalo adresas, pertvarkytas apipavidalinimas ir sunumeruoti puslapiai.

DANGAUS IR APSAUGINIAI LAIŠKAI

Pirmiausia pažymėtina, kad Lietuvoje prigijęs pavadinimas *šventas laiškas* nevisiškai atitinka reiškinių esmę. Iki šiol pasirodžiusiuose straipsniuose ar tekstų publikacijose jis taip vadintas prisilaikant lietuviškuose laiškuose pasitaikiusių pavadinimų (pvz., LTR 7051/9/). Bent vienas šio straipsnio autoriui žinomas tekstas, vadinamas *святый лист*, aptiktas Ukrainoje (Коваль-Фучило 2010: 74). Vokiečių kalboje nusistovėjo *Himmelsbrief*, prancūzai tai vadina *Lettres célestes*, Rusijoje greta termino *святые письма* parašoma *небесные*, anglakalbiuose kraštuose – *Letter from Heaven*. Pastarieji predikatai apibūdina tekstuose nurodomą jų originalų kilmę. Šių laiškų esmė – tekste perduodamas neva Dievo valios apreiškimas. Taigi sleistina žinia, idant būtų vykdoma, pateikiama žmonėms dieviškai esybei pačiai apsireiškus arba pasiunčiama (įteikiama) rašytiniu pavidalu. Vėliau matysime, kad jokia Bažnyčia šių laiškų oficialiai nėra pripažinusi; kur kas dažniau jie buvo smerkiami kaip okultiniai ir neturintys nieko bendra su sielovados dalykais (pvz., laiškas 2005). Dėl to šiame straipsnyje kaip tikslesnę autorius linkęs įsivesti ir toliau vartoti *dangaus laiško* sąvoką.

Pasak R. Stūbe's, tik tuose kraštuose, kur žmonės turi raštą, galimas antropomorfinis rašančių dievų vaizdinys. Tokiais dievais tikėta ten, kur atsiradusios seniausios raštijos sistemos, t. y. Egipte, Mesopotamijoje ir Kinijoje (Stūbe 1931–1932: 21). Čia pat mokslininkas pastebi, kad nors babiloniečiai Nebą vadino dievų metraštininku, dantiraščio literatūros tekstas, kurį būtų rašęs koks nors dievas, iki šio autoriaus rašomojo laikotarpio (apie 1930 m.) nebuvo žinomas. Anksčiausias Kinijoje žinomas dangaus laiškas esąs rašytas XII amžiuje⁸. Seniausių dangaus laiško pėdsakų R. Stūbe įžiūri senovės egiptiečių *Mirusiųjų knygoje*⁹, tad gali būti, jog šio fenomeno tėvynė yra Artimieji Rytai, o ir patys laiškai susiję su religijomis, kilusiomis iš šių vietovių: judaizmu, krikščionybe ir islamu (ten pat: 23). Perimtais iš šio regiono laikomi ir helenistinėje literatūroje bei mene pasitaikantys motyvai, pavyzdžiui, ant vazų vaizduojama Izidė, nešanti laišką, o „Iliadoje“ dievų nurodymus ji žmonėms perduoda žodžiu (Homeris 2007: 166).

Pirmosios žinios apie dangaus laiškus Europoje aptinkamos ankstyvaisiais viduramžiais. Antai J. Bystroño žiniomis, dar 584 ar 585 m. Ibizos vyskupas Vincentas vienoje iš Ispanijai priklausiusių Viduržemio jūros salų per sekmadienio

8 R. Stūbe remiasi leidiniu *Laien-Buddhismus in China*, des Lung shu Ching t'u wen des Wang Jih hsiu, aus dem Chinesischen übers, erläutert und beurteilt von H. Hackmann, Gotha, 1924, p. 265.

9 Iš esmės ši knyga yra patarimų, kaip mirusiojo dvasiai elgtis prieš susiliejančią su dieviškaisiais pradais, rinkinys. Palaidotiems su šia knyga žadamas prisikėlimas, o ją kopijuojantiems – išsigelbėjimas po mirties.

mišias skaitęs neva iš dangaus gautą laišką, kuriame tikintieji raginami švęsti sekmadienį ir atgailauti. Bažnyčios hierarchai tokius laiškus pasmerkę kaip falsifikatą ir liepę jais netikėti (Bystroń 1938: 49–50). 745 m. juos pasmerkė popiežius Zacharijas, o 789 – ir frankų karalius Karolis Didysis (Palmer 1986: 345).

Šie laiškai, nors ir draudžiami, plito toliau. Ypatingos reikšmės jie įgijo prasižėdant Kryžiaus žygiams. Daugeliui kraštų tai buvo sudėtingas laikotarpis. Žygių išvakarėse siautė epidemijos ir badas, įvesta majorato teisė apsunkino jaunų feodalų gyvenimą, nuvargusiems valstiečiams rūpėjo ištrūkti iš baudžiavos, tad savo šalių valdų praplėtimas Rytų kraštų teritorijomis teikė vilčių įvairių sluoksnių gyventojams. Juolab kad praužusios nelaimės buvo suvokiamos kaip Dievo bausmė, ir, stiprėjant milenaristinėms nuotaikoms, daugelis tikėjosi išpirkti savo nuodėmes.

Organizuojant pirmąjį žygį (1069 m.), Prancūzijoje ypač pagarsėjo pranašas, vadintas Petru Atsiskyrėliu. Šis prakaulus vyriškis ilga žila barzda niekada nevalgė mėsos ir negėrė vyno, kalbėdavo įkvėptai bei įtikinamai, tuo lengvai pavergdamas minias. Pasakota, kad dar prieš paskelbiant žygių pradžią jis buvo nuvykęs į Jeruzalę; ten jam Kristaus Karsto bazilikoje apsireiškė Kristus ir įteikė laišką, įpareigojantį telkti žmones į kryžiuočių sambūrį (Kohn 2007: 44). Kaip žinoma, vienas iš deklaruojamų žygio tikslų kaip tik ir buvo pagalba Rytų krikščionims kovoję su musulmonais, kurių valdose, be kita ko, buvo atsідurusi ir visų krikščionių garbinama minėtoji bazilika. Tą laišką Petras Atsiskyrėlis visur su savimi nešiojęsis, ir tokio pranašo įtaiga buvusi stulbinama: žmonės pardavinėję savo turtus, kad tik galėtų nusipirkti žygiui reikalingų daiktų.

Dangaus laiškas minimas ir XIII a. gyvenusio vienuolio Jokūbo, įkvėpusio anarchistinį kryžiuočių piemenų (*pastoureaux*) judėjimą, istorijoje. Pasakota, kad jam apsireiškusi angelų apsupta Dievo Motina ir įteikusi laišką, kurį jis, kaip ir Petras Atsiskyrėlis, visur nešiojęsis. Pasak Jokūbo, laiškas kvietė padėti karaliui Liudvikui IX atkovoti Viešpaties karstą. Laiške rašyta, jog Dievui nepatinkęs prancūzų riterių pasipūtimas ir jis šiam reikalui pasirinkęs žemesnio luomo žmones. Kalbėta apie jaunus piemenis, nes būtent piemenys pirmieji išgirdę naujieną apie gimusį Kristų (ten pat: 76).

Įvairių nuomonių esama apie dangaus laiško įtakas ir reikšmę flagelantų gyvenime. Yra žinių, kad šio judėjimo vadai taip pat turėję aptariamus raštus, kurių vienas išlikęs iki mūsų dienų¹⁰. Pasak N. Kohno, tekstas prasidedąs pasakojimu, kaip tikinčiųjų minios akivaizdoje ant Kristaus Karsto bazilikos altoriaus nusileido nežemiškai tviskanti marmurinė lentelė. Šalia jos pasirodęs angelas ir perskaitęs Dievo ranka rašytą laišką. Laiškas kupinas eschatologinių pranašavimų, primenančių Kristui priskiriamus žadėjimus apie jo antrąjį atėjimą ir prieš

10 N. Kohnas nurodo, jog šį dokumentą tyrinėję F. Cloneseris ir A. Hubneris. Laiškas esąs priskirtinas 1262 metams.

tai laukiamą Jeruzalės nuniokojimą. Užsirūstinęs ant žmonių, Dievas jau siuntęs nelaimės, kurių žmonės nepaisė, ir todėl jis nusprendęs sunaikinti visa, kas gyva. Tik Švenčiausioji Mergelė Marija su angelais išmeldusi žmonijai dar vieną šansą pasitaisyti. Po valandos, pasak teksto, vėl pasirodęs angelas ir paaiškinęs, kad nuodėmių būtų galima atsikratyti vaikstant į flagelantų procesijas, kurios turi trukti trisdešimt tris su puse dienos – tiek, kiek metų Žemėje praleidęs Kristus. Neva dėl to, pačių flagelantų aiškinimu, atsiradęs šis judėjimas (ten pat: 111–112).

Pažymėtina, kad po maro epidemijų ir bado tokia pasaulio vizija turėjo būti (ir buvo) gana įtikinama: bent jau sąjūdžio pradžioje Vakarų Europoje flagelantai buvo gerbiami ir, nepaisant itin griežtos vidinės tvarkos, susilaukdavo gausybės jų sambūrį papildyti norinčių pasekėjų. Tokią padėtį taikliai apibūdina rusų religinio folkloro tyrėjas A. Pančenko: pagrindinė problema, sprendžiama religinės mitologinės sąmonės, yra žmogaus ir sociumo ryšio su „kitu“ pasauliu problema, ir kiekvienas pats kuria to pasaulio modelį, vadovaudamasis jo socialinėje aplinkoje nusistovėjusiais būdais (Панченко 2003: 629). Tiesa, ryšiu tarp dangaus laiškų ir rytinių slavų¹¹ liaudies religinių tikėjimų tyrinėtojas netiki. Pripažindamas, kad maginiai laišakai yra „virškonfesinis“ reiškinys ir, nors ir kiek skirtingi, gali plisti tiek stačiatikių, tiek kitų krikščioniškų tikėjimų, tiek sektantų bendrijose, jis genetinio bendrumo tarp flagelantų judėjimo ir rytinių slavų dangaus laiškų nemato (Панченко 2002: 345).

Akivaizdu, kad dangaus laiškų populiarumą palaikė ir detalės, nusižiūrėtos nuo kanoninių, tad autoritetingų religinių šaltinių. R. Stūbe pastebi raštu perduodamą Dievo valią minint dar *Senajame Testamente*. Antai *Išėjimo knygoje* rašoma, kad Dievas pasikvietęs pranašą Mozę ant Sinajaus kalno, idant pasakytų Dešimt įsakymų, kuriuos jis turįs perduoti žmonėms (Iš 20, 1–17). Ten pat ir *Pakartoto Įstatymo knygoje* minimos dvi akmeninės plokštelės, ant kurių įsakymai buvo užrašyti (Iš 24, 12; 25, 21, 34, 28; Įst 5, 22), o pranašas Ezekeelis kalba apie simbolinę šių plokštelių prasmę (Ez 3, 1–3). *Naujajame Testamente, Apreiškimo Jonui knygoje*, diktuojami laišakai septynioms bažnyčioms (Apr 2, 1–29, 3, 1–22) ir kalbama apie angelo duodamą knygelę – abiejose pusėse prirašytą papiruso ritinėlį, skelbiantį būsimus žydų vargus ir Dievo karalystės atėjimą (Apr 10, 8–10).

Pasak *Šventojo Rašto*, pranašai įgalioti visur skelbti Dievo žodį. Mūsų aptariamus dangaus laiškus taip pat reikalaujama platinti skleidžiant juose įrašytus postulatus. Norint įtikinti šio veiksmo svarba ir neva sakralumu, ypač pabrėžiama nepaprasta originalų kilmė: jie esą Dievo pasiųsti popiežiui Leonui¹² (Zdiarski 1900: 307), nenurodomam adresatui paties Jėzaus Kristaus (Robotycki

.....
11 Ten flagelantai vadinti *хлысты*.

12 Popiežiaus, pasivadinusio Leonu, būta ne vieno, tačiau dangaus laiškų tekstuose nurodomas tik vardas.

1981: 3), tie laiškai parašyti jo ranka aukso raidėmis, bet atnešti archangelo Mykolo (Zdiarski 1900: 307), Gabrieliaus¹³ (Le Quellec 1995: L-33) arba jo pasirašyti [3], parašyti nenurodytos dieviškos esybės (ten pat: L-17), gauti iš Dievo jį sutikus (LTR 7051(9); Лурье 1993: № 1; Панченко 2003: № 10, 11).

Senuosiuose krikščioniškų aprašomų laiškų tekstuose paprastai nurodoma švęsti sekmadienį¹⁴ ir laikytis kitų moralinių normų, o nepaklususiems grasinama bausmėmis. Kadangi pakankamai iliustratyvaus lietuviško teksto nerasta, pateikiame neblogai žanro bruožus atspindintį J.-L. Le Quelleco cituojamą XIX a. pradžios laišką:

Garbė Amžinajam! Štai laiško, apstulbusios minios rasto Ardėnuose, Grand Saint Huberte pirmąją 1815 metų dieną, kopija, laiminanti namus ir sauganti gyvulius bei žemiškuosius turtus. Garbinkite Jėzų Kristų Švenčiausiam Sakramente. Aš jums rašau, mano vaikai, kad pasakyčiau, jog turite švęsti šventą sekmadienio dieną susitelkę maldoje, dalyvaudami šventose mišiose, padėdami reikalingiems pagalbos, pagal savo išgales kurdami ir darydami visokius gerus darbus. Prisiminkite, kad aš dirbau šešias dienas ir ilsėjausi septintąją, kuri yra šventadieninis sekmadienis; tai jūs paaiškinsite savo vaikams ir namiškiams. Aš jums pasiūsiu ženklus žvaigždėmis, smarkius žemės drebėjimus ir kitokius ženklus, kurie netrukus pasirodys. Kad išvengtumėte mano pykčio, turite didžiai pagarbiai šitą laišką nešiotis, dalinti kopijas tiems, kurie jų panorės, o tie, kurie jo neskelbs, bus mano sugėdinti; jie turės tiek nuodėmių, kiek yra žvaigždžių danguje, ir išsipirks jas tikru jiems suteiktu skausmu. Jei jūs neatgailaujate dėl nuodėmių, kurias kasdien darote, mano kerštas kris ant jūsų; iš tiesų sakau jums, jei nesigailite, būsite mano teisiami; šiandien aš esu jūsų išduotas, jūs tuo netikite; vargas tiems, kurie tuo netiki. Aš pakelsiu prieš juos savo ranką, aš juos perspėju paskutinį kartą, jei jie nebus nubausti kitų, bus mano nubausti. Laimingi tie, kurie saugos šio laiško kopiją, jie niekada nebus paliesti dalykų, kurie netrukus nutiks. Visi, kurie turės kopiją savo namuose, bus apsaugoti nuo ugnies, žaibo, audrų, žemės drebėjimų ir nuo užkrečiamų žmonių ir gyvulių ligų. Tie, kurie nemokės skaityti, penkis penktadienius tesukalba penkiskart „Tėve mūsų“ ir penkiskart „Sveika, Marija“ penkių Mūsų Karaliaus Jėzaus Kristaus žaizdų intencija. Kaip pasakyta šiame laiške, visos nėsčios moterys, kurios dievobaimingai nešios šio laiško kopiją, laimingai pagimdys. Tegyvuoja Jėzus! Tegyvuoja Marija! Tegyvuoja Juozapas! Rodolphui Guinnemnt, įtikėjusiam šiuo laišku, perrašė Fransua Hurtaud. Parašas: Fransua Hurtaud Jaunesnysis (Le Quellec 1995: L-17).

.....
13 Šie archangelai kažkodėl pavadinti angelais: *przykazanie, które Bóg wszechmogący przez angiela świętego Michała posłał* (Zdiarski 1900: 307); *COMMANDEMENT <...> enuoyé par l'Ange Gabriel* (Le Quellec 1995: L-33).

14 Kalbama apie kovą su papročiu kai kuriuose kraštuose švęsti penktadienį (pvz., senojoje Rusijoje) ar šeštadienį.

Cituotame variante sakoma „Aš rašau jums, mano vaikai...“; tačiau joks pasirašantis asmuo nenurodomas. J.-L. Le Quellecas pastebi, kad šis tekstas labai nedaug skiriasi nuo 1587 m. datuojamo varianto, kuriame aiškiai įrašyta: „Aš esu Kristus“ (ten pat: L-33). Taip tvirtinama ir Lenkijoje rastuose pavyzdžiuose, datuojamuose panašiu laiku – 1521 ir 1599 m. (Bystroń 1938: 21; Zdiarski 1900: 307). Tokie laišškai dar viduramžiais plačiai plito ne tik Europoje, bet ir dabartinės Rusijos teritorijoje, tik čia jie vadinti *эпистолия о неделе*. V. Lurje iš šių tekstų kildina kitus rusiškus maginius laiškus (pvz., laimės) (Лурье 1993: 146). Su tuo kategoriškai nesutinka A. Pančenko, teigdamas, kad tyrinėtojas nenurodo jokių pereinamųjų formų tarp viduramžių epistolos ir šiuolaikinių paminklų, tikriausiai laikydamas šio žanro istorinės raidos paieškas nebūtinomis. Esą dauguma epistolos redakcijų nurodo dangišką jos kilmę ir stebuklingą atsiradimą, tačiau visa tai dar nesuteikia pagrindo teigti tiesioginį epistolos ir šiuolaikinių maginių laiškų ryšį (Панченко 2003: 623). Vienas jo kontrargumentų – būta daugiau apokrifinių tekstų, laikytų šventais laiškais, bet niekaip nesiejamų su „sekmadienio epistola“. Kaip pavyzdį jis nurodo Lenkijoje taip pat esą nuo viduramžių populiarius „Dievo Motinos sapnus“. Tokį tekstą, kildinamą iš XVII a. kronikos, randame perspausdintą žurnale *Lud*:

ŠVENČIAUSIOS PANELĖS SAPNAS

Švenčiausioji Panelė Dievo Motina užmigo Bretanėje ant Alyvų kalno¹⁵. Ir atėjo pas ją Ponas Jėzus Kristus, jos mylimiausias sūnus, ir sako: „Mano mylimiausia motina, miegi ar girdi?“ Ir sako: „Miegojau, bet atsibudau ir sapnavau apie tave keistą sapną. Mačiau tave sode Ano, Kajafo, Piloto pagautą ir surištą, pas Erodą nuvestą ir prie stulpo pririštą. Iš tavo šventos galvos sruvo kraujas, o tavo švenčiausias kūnas kaip kiautas biro.“ – „Mano motina, teisingas tas sapnas: kas šį laišką turės ar su savim jį nešiosis, tą mano gailestingumas ir meilė nuo visokių žmonių apsaugos ir nuodėmės jam bus atleistos; o jam mirštant aš pats ir tu, mano mieliausioji motina, su visais angelais jo sielą į dangaus karalystę paimsi; o tas, kuris šio laiško trokšta, pelno amžinąją išganymą. Mūsų Viešpačiui Dievui garbė ir šlovė amžių amžiams. Amen.“ Rašytas šitas sapnas, arba laiškas, 1546 metais rugpjūčio 25 dieną (Zdiarski 1900: 308–309).

Šiame pavyzdyje apie laiško kilmę pasakojama netiesiogiai, tik paminint galimas jo sąsajas su krikščioniškojo panteono atstovais, tačiau abiejuose cituotuose tekstuose reikalaujama laiškų saugoti kaip relikviją ir platinti. Pavyzdyje taip pat nelikę jokių raginimų laikytis religinio gyvenimo normų, apsiribojama tik elgesio su laišku kodeksu. Čia ypač išryškėja ir vienintele tampa panašiams tekstams

15 Kai kurių tyrinėtojų nuomone, iš tikrųjų kalbama apie Prancūzijoje, Bretanėje, o ne Britanijoje, kaip kartais suprantama, esantį Alyvų kalną.

skiriama apsauginė funkcija. Kaip tik tokius laiškus R. Stūbe vadino *apsauginiais laiškais*. Beveik visi ankstesni tyrinėtojai pažymi didžiulį jų populiarumą, ypač karų, epidemijų ir kitokių nelaimių metu. Jie buvo žinomi ne tik katalikiškuose kraštuose. Pakanka prisiminti jau minėtus Vokietijoje rėmintus spausdintus tekstus, kitaip dar vadintus *Volksbilderbogen*, jie sklido Rusijoje (Лурье 1993: № 3; Панченко 2003: 624), Ukrainoje (Панченко 2003: № 6), Baltarusijoje (Мартинович 2007).

Tokie laišrai minimi Bažnyčios dokumentuose ir valdovų įsakuose. Ir gana ankstyvais laikais. 798 m., nepraėjus nė pusei amžiaus po 745 m. Sinodo, pasmerkusio šiuos laiškus, Karolis Didysis vėl juos prisiminė ir liepė deginti kaip bedieviškus ir klaidinančius (Bystroń 1938: 49). Tačiau pasimetimas, baimė ar paprasčiausias situacijos nesuvokimas pasirodydavo stipresni už visus perspėjimus. Juk magiškąją laiško galią nešdavo malda, ji būdavo laiško pagrindas. Maža to – esama žinių, kad XVIII a. tokie spausdinti laišrai būdavo pavadinami „Interdiku prieš velnius“. Juose teigta, kad nenorintieji teksto skleisti užsitraukia mirtiną nuodėmę, o paklusnieji gauna 2000 metų (!) atleidų (ten pat: 41). Panašiai neklusniesiems grasinama ir musulmonų tekstuose. Štai 1999 m. užfiksuotas variantas:

[LAIŠKAS MUSULMONAMS]

Brangūs broliai ir seserys musulmonai,

šis laiškas iš Saudo Arabijos. Jis yra skirtas visiems musulmonams. Tai yra Šeicho Achmedo, pranašo Mahometo mečetės sargo, žodžiai (PBUH). Penktadienį naktį, padėklamavęs Šventąjį Koraną, jis užmigo ir susapnavo šventąjį Pranašą (PBUH). Pranašas jam tarė: „Šeichai Achmedai, ši penktadienį apie šešis tūkstančius (6000) žmonių mirė, bet nė vienas nepateko į dangų. Moterys nebeklauso savo vyrų. Turtingi tikintieji nepadedą vargšams. Žmonės neatlieka savo piligrimystės, kaip buvo prisakyta. Musulmonai nebesimeldžia nuolat, jau nekalbant apie tai, kaip tai reikėtų daryti.

Šeichai Achmedai, pasakyk musulmonams, kad taip neturi būti. Būk visokeriopai teisingas musulmonams ir skleisk šią žinią visiems, kad ji plistų ir pasiektų kitų kraštų musulmonus. Kiekvienam, kuris tai daro ir skleidžia tai kitiems, bus atlyginta. Pranašas (PBUH) priims tą žmogų į Rojų. Musulmonai, kurie gauna šį laišką ir nenori jo siųsti kitiems, nebus palaiminti (INSHALLAH).“ Terašo tie, kurie yra įsiskolinę. Gailestingasis Dievas Alachas padės susimokėti skolas. Jei tai, ką pasakiau aš, Šeichas Achmedas, yra netiesa, Pranašas (PBUH) tenelaimina manęs.

Brangūs musulmonai ir musulmonės, jūs turite eiti tikėjimo keliu, kurį apreiškė garbingasis Pranašas. Melskitės ir pasninkaukite kiekvieną pirmadienį.

Perrašykite šį laišką dvidešimt (20) kartų ir siųskite jį visiems musulmonams. Tegu visi tai daro tol, kol visi gaus po kopiją, INSHALLAH pamatys pildantis Pranašo norus ir visi sulauks sėkmės. Jie pamatys tai, ko niekada nebuvo matę. Šito laiško nereikia

saugoti. Jis turi būti plačiai paskleistas. Klavern gavo šį laišką ir atidavė jį sekretoriui, kad tas perrašytų dvidešimt (20) kartų ir išsiųstų. Po kelių dienų jam atsivėrė didžiulės galimybės. Kitas, vardu Abdul-Salamas, gavo jį ir pamiršo stalčiuje. Po kiek laiko jis prarado darbą. Vėliau jis prisiminė laišką, susirado, parengė dvidešimt (20) kopijų ir jas išplatino. Per penkias (5) dienas jis susirado darbą, geresnį už buvusį. Kitas žmogus, vadinamas Balemanthan, jį gavo ir, manydamas jį esantį bevertį, elgėsi su juo nepagarbiai. Jis suplėšė laišką ir po devynių (9) dienų mirė.

Maloniai kviečiu visus paskleisti šį laišką kuo plačiau. [4]

Kai kurie šio varianto elementai (sėkmės pažadai, istorijos apie priesakui skleisti laišką paklūstančius ir nepaklūstančius žmones) pirmiau teiktuose pavyzdžiuose nepastebėti. Nors V. Lurje (1993: 144) ir A. Pančenko (2002: 343–344, 2003: 621) šiuos elementus nurodo kaip sudėtinę dangaus laiškų dalį, peržvelgę senesnius J.-L. Quelloco, J. S. Bystroño ir D. W. VanArsdale'o skelbtus laiškus, šių dėmenų tikrai nerandame. Jie pasirodo vėlyvuosiuose, XIX–XX a. variantuose (LTR 7051(9); Лурье 1993: 148; Панченко 2003: 635), todėl galima spėti, kad šiuos pokyčius lėmė besirandanti ar jau įsigalėjusi laimės laiškų tradicija. Tokiais atvejais apreiškimo ar maldos tekstą aiškiai persveria šalutiniai elementai.

ŠVENTAS LAIŠKAS

„Garbė Dievui ir šv. Mergelei Marijai Amen“ 12 metų berniukas sunkiai sirgo Ant jūros kranto sutiko Dievą – Dievas davė jam šventą laišką ir liepė perrašyti 22 kartus ir išsiųsti i visas puse. Berniukas teip padarė ir pasveiko. Viena šeima gavo laišką ir perrašė 22 kartus. Po 36 dienų į jų namus atėjo laimė. Kita šeima suplėšė šį laišką ir po kelių dienų buvo didelė bėda. Perrašykite šį laišką 22 kartus ir po 36 dienų jūsų namuose bus laimė. Tai patirta. Jeigu jūs pralaikysite laišką ilgiau 36 dienų bėda ir nepagydoma liga į jūsų namus ateis. Susirašinėjimas vyksta nuo 1931 metų. Tikėkite Dievu ir atkreipkite dėmesį į 36 dieną. Amen (LTR 7051/9/)¹⁶.

Tačiau išimčių pasitaiko. Šia prasme labai įdomus ir iliustracijai tinkamas J. S. Bystroño skelbiamas variantas, kurio tekstas aptiktas Vilnijos krašte, dvaro tarnaitės sąsiuvinyje greta dangaus laiško ir „Sapno“. Kadangi jokių nuorodų į spaudinius ar bibliotekų kolekcijas neduodama, manytina, jog rašytas jis bent jau XIX a. antrojoje pusėje ar XX a. pradžioje. Jame šalutinių elementų yra labai nedaug.

.....
16 Teksto kalba netaisyta. Cituojamą laišką *Tautosakos darbuose* paskelbęs Leonardas Sauka jo gavimo datos nenurodo. Tokį patį laišką paštu yra gavęs ir šio straipsnio autorius, tik jo neišsaugojo. Kaip matyti iš rašysenos, siuntėja buvo ta pati abiem gerai pažįstama moteris. Prisimenant abiejų laiškų gavimo aplinkybes, daroma išvada, kad Lietuvoje šis tekstas siuntinėtas apie 1985–1992 metus. Tuo pat metu jis klaidžiojo ir po Rusiją (Панченко 2003: № 8–11).

MALDA Į PONA JĖZŲ,

kurią Dievas Tėvas iš tikrųjų per angelą pasiuntė į Varšuvą Lenkijos karaliui. Paskelbė: kas tą laišką nešiosis, nežus nei vandenyje, nei ugnyje, nei jokių kitu būdu; kiekvienam namuose ta malda bus, ugnis nepalies ir žmogus, koks jis beglobis būtų, be išpažinties ir be mano draugo nemirs, ir ateis į amžinąjį gyvenimą dabar ir amžių amžiams. Amen.

Kas tą maldą turi, privalo septyniems žmonėms paviešinti, taigi išmokyti arba parašyti ir išdalinti.

Viešpaties varde, Kristaus kryžiau, saugok ir gink mane ir keliaujant, ir kiekviename žingsnyje. Kristaus kryžiau, teikis man pagelbėti visose mano kovose su nedraugais ir nevidonais. Visagali Viešpatie Dieve, teikis padėti ir saugoti mane kiekvieną mano sielvarto minutę per visas mano gyvenimo dienas, dabar ir per amžių amžius. Amen.

Saldžiausiasis Jėzau Kristau, nekalta savo kančia, nekalta švenčiausia savo meile pasigailėk manęs nusidėjėlio dabar ir mirties valandą. Amen (Bystroń 1938: 42–43).

Tekstą sudarančios trys pastraipos yra tiek nesusietos, kad puikiausiai galėtų gyvuoti savarankiškai atlikdamos joms skirtas funkcijas. Tiesa, pirmosios nė nepavadinsi malda – ji tėra toliau einančio teksto pristatymas, kažkodėl baigiamas tradiciniu aklamaciniu šūksniu „Amen“. Maldavimų turinys iš dalies pakartoja pirmosios pastraipos teiginius, kurie iš esmės yra elgesio su laišku taisyklės, papildomos konkrečiu reikalavimu jį išplatinti.

Kad ir kaip ten būtų, bet visus aptartus pavyzdžius jungia pamokslas arba malda, kildinama iš dieviškųjų būtybių ir siejama su teiktinu žmonių religiniu gyvenimu, ir tolesnės sklaidos (dažnai dar nekonkrečiai nusakomos) reikalavimas, leidžiantis juos skirti prie grandininio laiško. Tik vienu atveju ryškesnė normatyvinė, kitu – apsauginė teksto funkcija. Tiesa, pirmoji pastebimai nyksta stelbiama tęstinumo reikalavimų. Ypač tai išryškėja vėlesniuose, XX a. išpopuliarėjusiuose vadinamuosiuose laimės laiško tekstuose.

LAIMĖS LAIŠKAI

Tai yra XIX–XX a. sandūroje pasirodę grandininiai laiško, už kurių platinimą žadama sėkmė žemiškuose, dažniausiai – materialiuose savo pačių ar visos šeimos gyvenimo reikaluose. Dėl jų kilmės vienos nuomonės kol kas neprieita. D. W. VanArsdale'as nurodo, kad apie naujojo fenomeno genezę dar XX a. pradžioje rašė Edwinas M. Fogelis¹⁷. Tai jis iškėlė hipotezę, kad dangaus laiško yra nauja šventų laiško versija. D. W. VanArsdale'as teigia, kad XX a. šventi laiško

17 E. M. Fogel. The Himmelsbrief, *German American Annals*, 1908, No. 10, p. 286–311. Nuoroda imta iš VanArsdale 2009: 19.

esą trumpesni, nebe spausdinami, o rašomi ranka ant atvirukų, juose nebeminima dangiška originalų kilmė. Nurodomas jau konkretus išsiųstinių kopijų kiekis, išsiuntimo laikas, po kiek laiko laukti žadamosios sėkmės. Maždaug nuo 1910 metų teigiama, kad laiškas turįs pasklisti „į visas puses“ arba tam tikrą kiekį kartų turįs apeiti pasaulį, nuo 1930-ųjų ima rasti istorijų apie ankstesnių laiško gavėjų sėkmes ir nelaimės, pasakojamas nenurodyto trečiojo asmens (VanArsdale 2009: 21).

D. W. VanArsdale'as pabrėžė reikmę surasti galimų tarpinių grandžių tarp aptariamų fenomenų. 2006 m. jis aptiko nenutrūkstančios maldos grandines primenantį 1898 m. datuotą tekstą¹⁸:

MALDA Į ŠV. JUOZAPĄ

O šventasis Juozapai, kurio globa yra tokia didžiulė, kad siekia dieviškąjį sostą, meldžiu tave ir patikiu tau visas savo viltis. Teikis, o šventasis Juozapai, užtarti mane gaunant ir perduodant iš tavo globojamo Dievo Sūnaus visų dvasinių malonių per Jėzų Kristų, mūsų Išganytoją.

Kad apdovanotas tavo dieviškosiomis malonėmis galėčiau dėkoti ir garbinti tave kaip švelniausią ir mieliausią tėvą.

O šventasis Juozapai, manęs nevargina apmąstymai apie Jėzų, užmigusį ant tavo rankų, bet aš nedirštu trukdyti, kai jis ilsisi tavo širdyje.

Apkabink ir pabučiuok jį už mane ir paprašyk, kad jis grąžintų šį bučinį, kai mano siela paliks mane.

Šventasis Juozapai, žūstančių sielų globėjau, melskis už mane.

Kad malda būtų išklausyta, reikia ją perrašyti ir išdalyti penkiems skirtingiems asmenims, kad šie išdalytų kitiems penkiems.

Perrašinėkite šią maldą devynias dienas ją siuntinėdami. Nėra žinoma jokio atvejo, kad tai nebūtų padėję bet kokių reikalų.

Kas gi leistų šį tekstą laikyti pereinamąja grandimi? Pirmiausia iš tikrųjų nesama jokių užuominų apie jo dangišką kilmę. Beveik visas tekstas yra penkių pastraipų malda, papildyta trumpais nurodymais, kaip su ja elgtis. Nurodymai tikrai konkretūs. Visų pirma pastebėsime griežtai apibrėžtą sklaidos ritualą – nurodytas kiekis kopijų platinamas kasdien devynias dienas po penkias¹⁹.

.....

18 Pastraipos tekste suskirstytos taip, kaip jas pateikia D. W. VanArsdale'as – prisilaikant originalo.

19 Suklusti verčia dar viena paralelė: pirmajame mūsų cituotame dangaus laiško pavyzdyje nemokantiems skaityti nurodoma penkis penktadienius kalbėti „penkiskart „Tėve mūsų“ ir penkiskart „Sveika, Marija“ penkių Mūsų Karaliaus Jėzaus Kristaus žaizdų intencija“. Šitai irgi gali būti trejų, penkerių ar septynerių poterių atbalsis.

Ieškodamas tokio požymio ištakų, tyrinėtojas pateikia dvi galimas versijas: tai kilę iš novenų (devyndienių) meldimosi tradicijos arba įkvėpta XIX a. pabaigoje pasirodžiusių piramidės schema paremtų laiškų²⁰.

Laikantis novenos tradicijos, viena ar keliomis intencijomis meldžiamasi devynias dienas iš eilės prašant ypatingų malonių. Šio papročio kilmė sietina su *Šventuoju Raštu*: keturiasdešimtą dieną po prisikėlimo Kristui įžengus į dangų, apaštalai su Marija ir Kristaus broliais atsidėjo bendrai maldai, laukdami Šventosios Dvasios (Apd 1, 13–14). Tai truko būtent devynias dienas – Šventosios Dvasios sulaukta per Sekmines (Apd 2, 1–4).

Iš tiesų, devynių dienų motyvas tikrai populiarus, tik dažniau nurodoma ne tiek dienų laišką siuntinėti, o tiek laiko laukti žadamos sėkmės (Bystroń 1938: 17; Le Quellec 1995: L-1–7, 9, 10, 16, 25, 26, 28, 26; Панченко 2003: № 1). Tokia minties eiga tikrai logiškesnė, tačiau, laikydami šią versiją teisinga, tokį scenarijų turėtume rasti daug ankstesniuose tekstuose. Čia prisimintinas Indijoje 1893 m. fiksuotas laiškas, raginęs kaip šventenybę saugoti karves, o jo kopijas išsiuntinėti į penkis kaimus. Teigiama, kad tai esąs labai ankstyvas konkrečiai nurodyto siųstinų kopijų kiekio atvejis (VanArsdale 2009: 20). Be to, laimės ar vėlyvesniuose dangaus laiškuose dažniau nurodomi kitokie platinimo ar atpildo laukimo laikotarpiai: trys (Le Quellec 1995: L-11), aštuonios (ten pat: L-8), dešimt (Панченко 2003: № 6), trisdešimt (ten pat: № 9), trisdešimt šešios dienos (LTR 7051(9); Панченко 2003: № 8, 10, 11), XX a. pabaigos tekstuose populiarios 96 valandos. Taigi labiau pagrįsta atrodo piramidinės schemos įtaka. Ypač tai patvirtintų vėlyvas konkrečių elgesio su laišku nuorodų atsiradimas.

Kalbant apie nagrinėjamą tekstą kaip pereinamosios grandies tarp šventų ir laimės laiškų pavyzdį, nereikėtų pamiršti šios rūšies paminklams būdingos neva dieviškos autorystės. Jau minėta, kad ji buvo labai pabrėžiama. Mūsų pavyzdyje apie tai nekalbama iš viso. Negana to, čia nutylima ir apie bausmes už nepaklusimą diktuojamam elgesio kodeksui, o laimės laiškams būtinas galimos sėkmės pažadas išreikštas neakcentuotai ir atrodo visiškai neįtaigus.

Cituotas dangaus laiško pavyzdys į griežtus žanrinius rėmus taip pat netelpa. Ir V. Lurje, ir A. Pančenko, ir L. Sauka jį skiria prie šventų laiškų. Taip elgtis pirmiausia leidžia pavadinimas ir pačioje pradžioje esantis epizodas apie originalo kilmę. Viskuo kitu jis artimesnis savo gentineis laimės laiškams. Žinoma, šitokį tekstą visiškai pagrįstai galima pavadinti pairusiu, tačiau ir toks jis atspindi realiai vykstančius procesus. Platesni laimės laiškų genezės tyrimai tebėra ateities uždavinys, reikalaujantis didesnės tekstų apimties, todėl kol kas rizikinga vienareikšmiškai pri-

20 Apie tokius laiškus šiame straipsnyje dar bus rašoma.

tarti ir V. Lurje, ir A. Pančenkos hipotezėms ar jas atmesti. Juolab kad A. Pančenka pripažįsta, jog abiejų grupių tekstai, nors ir turėdami esminių skirtumų, kuriami pagal tą patį naratyvinį modelį. Juos tyrinėtojas suformulavo taip:

„Šventų laiškų“ epinė dalis sąlygiškai nedidelė ir operuoja tradicinės krikščioniškosios kultūros vaizdiniais ir sąvokomis, tuo tarpu atitinkami „laimės laiškų“ fragmentai labiau išplėtoti ir siejami su pasaulietiška simbolika (Панченко 2002: 342).

Iš tikrųjų laimės laiškuose *Šventojo Rašto* realijų, galima sakyti, nelieta. At-einanti laimė žadama ne iš Dievo malonės, o iš paralelinių pasaulių. Kad tai įvyktų, užtenka paklusti diktuojamam elgesio kodeksui. Nors viena kita fraze dar stengiamasi sukurti religinio rašinio įvaizdį, tačiau grasinimų juose paprastai daugiau negu Dievo garbinimo ar krikščioniškos moralės. Dieviškąsias esybes pakeičia konkretūs ar neva konkretūs žmonės – šventaisiais paskelbti asmenys, misionieriai, atsiskyrėliai, net Venesuelos pensininkai. Populiariausiu tokio tipo pavyzdžiu laikytinos vadinamosios švento Antano grandinėlės:

Mano tėvams, mano kariams, mano reikalams, mano bičiuliams, aš tai gavau ir siunčiu jums. Tai yra jūsų laimė. Ši grandinė prasidėjo Alžyre ir turi apeiti pasaulį. Nukopijaukite 13 kartų ir pasiųskite tiems, kam linkite laimės. Ponia Bellanger ją nukopijavo ir išlošė 8 milijonus. Ponia Vallée ją sunaikino ir neteko savo dukros. Ponia Battel ją išlaikė 13 dienų ir buvo nužudyta. Trylika amerikiečių ją nukopijavo 13 kartų ir jiems pasisekė. Šventasis Antanai iš Padujos, aš pasikliauju tavimi. Palaukite 13 dienų, ir vienas įvykis jus nudžiugins. Ačiū. Geros kloties (Le Quellec 1995: L-12).

Šv. Antanas minimas anaip tol ne visuose laimės laiškuose. Kitų variantų tekstai dažnai keisti, nelogiški, nesklandūs, jų mintys šokinėjančios. Sakiniai neretai prieštarauja vienas kitam.

[LAIMĖS LAIŠKAS IŠ LIVERPULIO]

Šis laiškas randasi Liverpulyje. Jis yra apėjęs pasaulį 444 kartus. Gavus šį laišką, pas Jus ateis laimė, bet su viena sąlyga – laišką reikia išsiųsti tam, kam Jūs linkite laimės. Ir po laiško gavimo pas Jus ateis laimė, net jeigu Jūs netikite laime iš paralelių pasaulių. Viskas priklauso nuo Jūsų.

Laukite STAIGMENŲ. Laiško gyvenimas prasidėjo 1254 m. Į Rusiją jis atėjo XX amžiuje. Laišką gavo vargšė valstietė Uranova ir po 4 m. ji atkasė brangenybes, o paskui iškėkėjo už turtingo žmogaus ir tapo milijoniere.

Amerikoje 1921 m. A. Konan Dolis gavo laišką, bet jo neišsiuntė. Jis pateko į auto-katastrofą ir jam amputavo abi rankas.

1937 m. laišką gavo Tuchačevkis. Jisai jį sudegino. Po 4 d. jį areštavo, teisė, paskui sušaudė.

Chruščiovui laiškas buvo pamestas jo namuose 1964 m., bet jisai laišką išmetė. Po 4 d. jo partijos draugai jį pašalino. 1960 m. Alla Pugačiova išsiuntė 20 kopijų ir po 4 d. jinais gavo netikėtą firmos pasiūlymą, o po keturių mėnesių jos sąskaitoj buvo 2 milijonai.

Tokių pavyzdžių yra daug. Jokiu būdu neplėšykite laiško. Elkitės su juo rimtai. Tai siūlas tarp Jūsų dabarties ir ateities. Laišką galima siųsti ir atidarytą, svarbu, kad jis pasiektų adresatą. Teksto nekeiskite.

$$\frac{x}{y} \frac{31}{31} \times \frac{11}{11} \quad \frac{15-18}{12} \quad \frac{2x+11}{3x}$$

Šie ženklai ir laiškas atneš Jums laimę. Šis laiškas apkeliauja pasaulį per 9 metus. Išsiųskite jį žmonėms, kuriems jo reikia ir nelaikykite laiško ilgiau kaip 96 val. Išsiųskite laišką savo pažįstamiems ir laukite po keleto dienų staigmenų. Nesiųskite pinigų, laimės negalima pirkti.

Šią grandinę sudarė Venesuelos pensininkai.

1) Dantė gavo laišką 1927 m. Jis įsakė savo sekretoriui išsiųsti 20 laiško kopijų. Po kelių dienų jis laimėjo 200 tūkstančių.

2) Dozorne mirė po keleto dienų, kadangi jis nutraukė susirašinėjimą.

3) Dozornich gavo, bet neišsiuntė 20 laiško kopijų ir gimdymo metu mirė jo žmona, sūnus labai sirgo. Po keleto dienų jis išsiuntė laiškus ir nelaimingas berniukas išgijo.

Padarykite 20 laiško kopijų ir būtinai išsiųskite.

TAI NE ŠARLATANIZMAS.

Laukite STAIGMENŲ (LTR 7051/1/).

Tai yra tipiškas laimės laiškas, turintis visus jam būdingus atributus. Dalį jų matėme nagrinėdami šventus laiškus: pavadinimą, istoriją apie laiško atsiradimą, elgesio su laišku taisyklės. Naujai atsiradusios tik su laišku susijusių žmonių ir jų poelgių istorijos, kurios su pasakojimu apie laiško atsiradimą sudaro jau minėtą epinę dalį.

Rašydamas apie laimės laiškų struktūrą, V. Lurje įžiūrėjo paradoksalią situaciją: malda ar maginis tekstas, kuris turėtų būti laiško pagrindas, veikti jo siuntėją ir gavėjus, rašytiniuose variantuose neretai sumenksta iki vienos frazės ar, kaip „Laimės laiško iš Liverpulio“ atveju, iki kelių ženklių kombinacijos, o kartais išnyksta visiškai. Taigi nelieka pranešamos informacijos. Jos vietą užima epinės dalies elementai. Vėliau tą patį pastebi ir detalai aptaria A. Pančenko, šį reiškinį pavadindamas nuslystančiu (*ускользающий*) tekstu (Панченко 2002: 351, 2003: 628). Prisiminkime, kad dangaus laiškuose tai turėjo būti malda arba pamokslas. Kaip tik tokį reiškinį D. W. VanArsdale'as vadino šventų laiškų sekuliarizacija (VanArsdale 2009: 21). Ji ypač pabrėžtina kalbant apie vis dėlto realiai

egzistavusius laiškų kūrėjus: bent daliai jų teksto esmę matant ne pamaldumo, o perrašymo (maginio veiksmo) akte, svorio centras pasislenka antrojo link. Sakralūs objektai tokiu atveju pakeičiami rašymu apie sakralumą, o maldą ar pamokslą keičia maginėse formulėse populiarių skaičių, raidžių ar kitokių simbolių virtinės, primenančios kai kuriuose užkalbėjimuose pasitaikančius ženklus. Juk, pasak Daivos Vaitkevičienės, užkalbėjimo sąvoka apima du pagrindinius komponentus: žodinę formuluotę ir maginę intenciją, kuri gali būti sustiprinama maginiu veiksmu (Vaitkevičienė 2008: 9). Netgi tada, kai nelieta jokio maginio ženklo, jis atperkamas tokiu pačiu „laiško“ perrašymo ir platinimo aktu, o pats laiškas išlaiko tiek pagrindinius struktūrinius, tiek funkcinis bruožus.

Tipologiškai šiai grupei artimi laiškai, dalijami su materialiais priedais, neva turinčiais maginį poveikį.

Popiežiaus duona *Humana*

Instrukcija:

- laikyti stikliniame arba plastmasiniame inde
- maišyti mediniu šaukštu 1, 2, 3, 4 dienas
- 5 dieną sudėti 2 stiklines pieno
- 2 “ miltų 2 “ cukraus
- viską gerai išmaišyti ir palikti
- 6, 7, 8, 9 dienomis maišyti tik vieną kartą per dieną
- 10 dieną sudedam 2 stiklines miltų
- 2 “ pieno
- 2 “ cukraus

Išmaišyti ir dalinti į 4 lygias dalis. Tris dalis atiduokite geriems žmonėms linkėdami laimės

Ketvirta dalis lieka tau į ją sudėti:

- 6 kiaušiniai
- $\frac{1}{2}$ stiklinės cukraus
- 28 “ miltų
- 2 šaukštai kepimo miltelių, druskos

Išmaišyti, iškepti apie 1 val. 220t „Humana“ kepama vieną kartą gyvenime.

Atvežta iš Vatikano, kad atneštų laimę šeimai. (LTR 7051(8), teksto rašyba ir skyryba netaisyta – P. K.)

Savotiška tokių dalybų atmaina L. Sauka laiko gydomojo aliejaus iš Vatikano platinimą (Sauka 2002: 260). Sergejaus Borisovo teigimu, panašiai buvo dalijamasi ne tik laimės pyragu, bet ir arbatos grybu. Tyrinėtojas tai sieja su dar viduramžiais Europoje žinomomis moterų maginėmis praktikomis tvarkant gyvenimo reikalus

(atkreipkime dėmesį į pastabą: „Atvežta iš Vatikano, kad atneštų laimę šeimai“), o ką tik nurodytų objektų dalybas laiko laimės laiškų tradicijos atmaina. Nuomonė grindžiama 1990 m. konferencijoje Kremse prie Dunojaus girdėtu medievistės Lindos Raper teiginiu, kad būta ypatingo autonomiško moterų komunikacinio tinklo, moteriškos subkultūros, apėmusios paskalas, tarpusavio pagalbą gimdant, mainymąsi receptais, vaistais ir magijos priemonėmis (Борисов 2001).

Reiškinys gajus iki šiol ir apima įvairiausių socialinius sluoksnius. Rusijoje „Popiežiaus duona“ vadinama „Germano pyragu“, angliškai kalbančiuose kraštuose – „Laimės pyragu“ (*Happiness Pie*). Atsiliepiamų, diskusijų apie jį ir net receptų pasitaiko periodikoje (Шайдакова, Саванская 2002; Тихомиров 2007; Petronytė 2008). Nors daugelis moterų sakosi nelabai tikinčios „pyrago“ galia, tačiau dalijamasi juo tikrai dažnai.

FINANSINĖS PIRAMIDĖS

Šio tipo laiškai pagrįsti piramidės principu. Tai nelegalus verslo planas, kurio pagrindas yra keitimasis pinigais tarp dalyvaujančiųjų neparduodant jokio produkto ar paslaugos. Naujiems vartotojams žadamas greitas praturtėjimas panaudojant minimalias investicijas.

Planas iš pirmo žvilgsnio labai paprastas: pagal sąrašą vienam ar keliems adresatams nurodoma išsiųsti konkrečią pinigų sumą (dažniausiai nedidelę) ir, užsirašius į adresų sąrašo galą, laukti, kol naujų siuntėjų dėka bus pasiekta sąrašo pradžia. Kadangi visi žaidėjai siunčia pinigus pirmajam, po tam tikro laiko žadamas didelis pelnas. Tačiau tam būtinas nenutrūkstamas grandinės pildymas naujais adresais. Tokio plano nepagrįstumas labai aiškiai parodomas internetiniame *Skeptiko žodyne*: jei piramidę pradėtų vienas žmogus (viršuje) su 10 žmonių po juo, ir dar 100 po jais, ir dar 1000 po jais, ir taip toliau, jau dešimtam sluoksniui žmonių būtų reikalinga daugiau, negu Žemėje esama gyventojų! Diagrama atrodytų taip:

```

1
10
100
1000
10000
100000
1000000
10000000
100000000
1000000000
10000000000

```

Pasak žodyno sudarytojo,

jei visoje Žemėje gyventų penki milijardai, ir mes visi būtume apimti piramidės plano, apatinį sluoksnį sudarytų apytiksliai 90 procentų planetos, t. y. apytiksliai

4,5 milijardo žmonių. Taigi, kad 500 milijonų žmonių būtų LAIMINGIEJI, 4,5 milijardo turi būti NELAIMĖLIAIS (Carrol 1994–2009).

Šis principas pradėtas naudoti labdaros tikslais. Štai seniausias juo paremtas D. W. VanArsdale'o žinomas grandininis laiškas:

[PONIOS GEO O. HAMAN LAIŠKAS]

Brangus drauge,
mes pritaikėme šį planą išlavinti užmirštojo Cumberlando vargšų baltųjų, nepajėgiančių mokėti už mokslą, vaikus. Jie be pagalbos užaugtų beraščiai.

Keturiese susitarėme, kad kiekvienas duosime po dešimt centų ir parašysime keturiems draugams, prašydami dviejų paslaugų. Pirma, kad jie suvyniotų dešimties centų monetą į popierių, įdėtų į voką ir paštu pasiųstų poniai Geo O. Haman į Šervudą Tenesio valstijoje. Antra, kad jūs persiųstumėte šio laiško kopijas keturiems savo draugams, prašydami jų tų pačių paslaugų. Kiekvienas, maloniai man pasiuntęs dešimt centų, susiras dar keturis draugus.

Jei Jūs tai padarysite, būsite palaiminti To, kuris buvo pasiruošęs už mus mirti. Su Viešpaties žodžiu Jūsų
Ponia Geo O. Haman. [6]

Tačiau XX a. ketvirtajame dešimtmetyje tokie žaidimai virto pasipelnymo planu ir neįtikėtinais išplito visame pasaulyje. Jie vadinti „Gerovės klubu“ (*Prosperity Club*). Pateikiamas pavyzdys fiksuotas 1935 metais:

[GEROVĖS KLUBAS]

Viltis, Tikėjimas, Labdara.

Ši grandinė buvo pradėta linkint jums gerovės. Per tris dienas padarykite šešias šio laiško kopijas, neberašydami viršutinio vardo ir adreso ir pridėdami savo vardą ir adresą sąrašo apačioje, ir pasiųskite šešias kopijas paštu šešioms jūsų draugams, kuriems jūs linkite gerovės.

Buvusiam viršuje asmeniui pasiųskite 10 centų, suvyniotų į popierių kaip geradariską auką²¹. Savo ruožtu, kai jūsų vardas išnyks iš viršaus, jūs gausite 15 625 laiškus su aukomis, siekiančiomis 165 250 dolerių.

Ko jums dabar yra verta dešimties centų moneta? Tikėkite tuo, kuo tikėjo jūsų draugas, ir ši grandinė nebus sulaužyta. [7]

.....
21 Skaitydamos tokius pasiūlymus, nejučia prisimeni kone kiekviename laimės laiške pasitaikantį priminimą nesiųsti pinigų. Ši užuomina tikriausiai bus kilusi iš panašių raginimų, norint įtikinti žmones, jog tai nėra jiems gerai žinoma finansinė grandinė.

Labai populiariūs tokie laiškai buvo Lenkijoje. Būtent juos prisimindamas, cituodamas spaudoje skelbtų feljetonų ištraukas, su lengva ironija savo studiją pradeda J. S. Bystrońas (1938: 9–16). Tačiau, nepaisant plačių aiškinimų visuomenės informavimo priemonėmis, reiškinys išliko gyvybingas ilgus metus. Juk ir anksčiau Rusijoje klestėjusios akcinės bendrovės MMM veikla buvo pagrįsta būtent piramidės schema. Lietuvoje šie laiškai buvo išpopuliarėję XX a. septintajame aštuntajame dešimtmėčiais. Prisimenama ši schema ir dabar. Tai rodo ne tik periodikoje pasirodančios perspėjančios publikacijos (pvz., Stašauskas 2008), bet ir skelbimai internetinėse darbo paieškų svetainėse.

ŽAIDYBINIAI LAIŠKAI

Piramidės principas tiko ne tik finansiniams žaidimams. Pasak D. W. VanArsdale'o, apie 1935 metus prasidėjo vadinamieji mainų žaidimai – vietoj pinigų buvo siunčiami kokie nors niekučiai, pavyzdžiui, atvirukai. Žadėta, kad nenutrūkus grandinei siuntėjas gaus visą kolekciją panašių daiktų. Tokių laiškų pastebėta ir Lietuvoje.

Brangus drauge!

Kai gausi šį laišką, tai pagal adresą NR 1 nusiųsk tuščią atviruką. Eilutėje, kur reikia rašyti (ant voko) savo adresą, rašyk taip: „Tarptautinis vaikų žaidimas“. Perrašyk laišką 6 kartus ir išsiųsk draugams, bet nerašyk tiems, kurie yra laiško gale. Kai perrašysi šį laišką, tai adreso N. 1 nerašyk, o į jo vietą rašyk adresą NR. 2, vietoje adreso NR. 2 rašyk NR. 3... ir t. t. Vietoje adreso NR. 6 – savo adresą. Jeigu šį laišką perrašysi vėliau kaip po 6 dienų, tai žaidimas nutrūks, o jei parašysi laiku, tai po 30 dienų gausi 240 tuščių atvirukų iš daugelio miestų! Niekas nestabdykite žaidimo! Jį sugalvojo Vietnamo vaikai. Prašymas tėveliams: padėkite savo vaikams rašyti laiškus, arba žaidimas bus nutrauktas ir džiaugsmas daugelio vaikų sugadintas. Jokiu būdu nekeiskite laiško teksto. Išsiuntimo laikas – 6 dienos.

[Toliau pateikiami šeši vaikų adresai – P. K.] (LTR 7051/7/).

Matome aiškiai verstą tekstą – tai išduoda rusų kalbai būdinga konstrukcija „džiaugsmas daugelio vaikų bus sugadintas“. Rankraštyje nurodyta, kad laiškas gautas 1983 metais. Lietuvą jis pasiekė tikriausiai ne su pirmąja sklaidos banga, išsikvėpė irgi, matyt, ne iš karto. Dėl to galima spėti, kad jis sukurtas iki 1975 metų, prieš baigiantis Vietnamo ir JAV karui, ko gero, sąmoningai apeliuota į adresatų jausmus, kviečiant atsiliepti į karo niokotos šalies vaikų iniciatyvą. Bent jau Rusijoje ir buvusiose socialistinėse šalyse taip buvo galima užtikrinti intensyvesnę laiško sklaidą.

Lietuvoje neišpopuliarėjo laiškai, kuriuose pasakojama Graigo Shergoldo istorija. Ji, pasak J.-L. Quelleco, yra neišgalvota, tik kai kuriomis detalėmis paki-

tusi ir dar tebekintanti (Quelleg 1995: 158–165). Teigiama, kad laikraštyje *Daily Mirror* 1989 m. rugsėjo 25 d. pasirodė straipsnis, kuriame rašoma, kad smegenų naviku sergantis berniukas prieš mirdamas trokšta patekti į Gineso rekordų knygą. Jis nori surinkti kuo daugiau atvirukų ir sumušti Mario Morby pasiektą rekordą – 1 000 265 vienetus. Istorija klostėsi laimingai: kilus tarptautiniam ažiotažui, buvęs rekordas 1989 m. buvo gerokai aplenkta ir 1990-aisiais oficialiai patvirtintas, o išgarsėjęs berniukas po metų operuotas už milijardieriaus Johno Kluge's ir „American Airlines“ lėšas. Tėvai per spaudą padėkojo visiems, prisidėjusiems prie akcijos, prašydami ją nutraukti. Tačiau laiškai, kviečiantys prisidėti prie siekiamo rekordo, neišnyko. Įvairiomis detalėmis papildyta ar pakeista istorija vis atgyja, kaip ir daugelis dabartinių pagalbos prašymų elektroninio pašto laiškuose.

Panašių pavyzdžių turi ir D. W. VanArsdale'as. Juose teigta, kad jei 1996 m. pradėtas žaidimas nenutrūks iki 2000-ųjų vasaros, grandinė bus užregistruota Gineso rekordų knygoje su visais joje dalyvavusiųjų vardais. Prašyta pagal jau aptartą schemą išsiųsti atvirukus dar keturiems vaikams ir po mėnesio žadėta daugybė laiškų iš viso pasaulio. Iš esmės tokie laiškai niekuo nesiskyrė nuo mainų atvirukais, tik sugalvota papildoma siuntimo motyvacija, neigiant, kad tai yra grandininis laiškas.

Praėjus vasarai, laiškas savaime turėjo tapti nebeaktualus. Tada pasirodė nauja laiško redakcija, teigianti, jog rekordo siekimas pratęstas iki 2006 metų. Atsirado ir tradicinis grasinimas nesilaikantiesiems peršamų taisyklių – teigta, kad paštas pradėjo fiksuoti visus laužančius grandinę, o ištikimiems rekordo siekėjams po keleto dienų žadėta oficiali padėka.

Gineso rekordų knygos atstovai savo tinklalapyje teigia nesirengiantys registruoti tokio rekordo, tačiau žaidimas tebėra visiškai nenutrūkęs. Paskutinė žinutė Gineso rekordų portalų pokalbių forume rašyta 2009 m., joje teigiama, kad internauto sūnus tokį laišką ką tik gavęs. Prieš metus rašytoje žinutėje piktinamasi, esą laiške sakyta, jog pašto ženkle nereikia, o už be jo gautus laiškus tenka susimokėti [8]. Sunku pasakyti, kas buvo šių akcijų rengėjai ir tęsėjai. Grandininių laiškų siuntinėjimas oficialiai nepalaikomas nė vienoje šalyje, bet tokia situacija primena vieną J. S. Bystroño pokštą: jis pabandė suskaičiuoti pašto ir telegrafo pajamas, gaunamas už įsivaizduojamai niekur nesutrauktos septynių pakopų grandinės siuntimą ir jai reikalingas medžiagas. Bendra suma (be baudžiamųjų sankcijų) apie 1937 metus viršijo 9 milijonus 374 tūkstančius zlotų! Prie galimo komunikacijos tarnybų ryšio su panašiais reiškiniais dar stabtelėkime, o čia pačiai baigai prisiminsime ironišką J. S. Bystroño komentarą:

Laimingasis, ėmęsis šio sumanymo Amerikoje, buvo vietinės pašto direkcijos premijuotas tūkstančiu dolerių, o Senajame žemyne tai laikoma nusikaltimu.

Argi ne gėda? (Bystroń 1938: 15).

PETICIJOS

Laiškais platintų peticijų žinoma nedaug. Grandininio laiško idėja joms pritaikyta taip pat XX a. pradžioje. Pirmasis žinomas plačiau pasklidęs bandymas yra raginimas Jungtinėse Amerikos Valstijose uždrausti pardavinėti rūkalus nepilnamečiams. 1903 m. platintuose laiškuose kviesta siųsti savo vardą ir adresą Dorovės draugijai (*Moral Union*), kad šie duomenys būtų pasiųsti Kongresui prieš svarstant įstatymą, o patį laišką reikėjo persiųsti dar keturiems asmenims (VanArsdale 2009: 10). Politiniais ar visuomeniniais tikslais laiškų peticijomis naudotasi dar ne kartą, įvairiu laiku ir įvairiose šalyse. Žinoma, kad taip remti kandidatai per JAV prezidento rinkimus [10], 1949 m. reikalauta Čekijos nepriklausomybės ir laisvų rinkimų [11], 1986 m., įtarus ryšiu su satanistais, kviesta nepirkti kompanijos „Proctor & Gamble“ produkcijos [12]. Ypatingo masto šios grandinėmis verčiamos peticijos neįgijo. Galbūt dėl to savo straipsnyje jų visiškai nemini J.-L. Le Quellecas. Naujų formų ir galimybių peticijos įgijo virtualioje erdvėje, tačiau tai jau ne šio straipsnio objektas.

PARODIJOS

Dauguma mūsų aptartų tekstų yra religinės maginės paskirties, tad bandymas juos gretinti su juoko kultūra iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti absurdiškas. Juk iki šiol gana dažnai grandininis laiškas siejome su religinėmis liaudies gyvenimo praktikomis, o krikščioniškoje tradicijoje juokas niekada nebuvo laikomas sakraliu reiškiniu. Pasitaikiusios komiškos gaidelės daugelyje folkloro žanrų (stebuklinėse pasakose, mitologinėse sakmėse) taip pat rodo funkcijos irimą arba siužeto demitologizaciją. Antai pasakojimai apie netikrus vaiduoklius tarsi kuria mitologizuotą situaciją, tačiau pabaigoje ji negailestingai nuvainikuojama. Mus juokas taip pat domins ne kaip sudėtinis kūrinio elementas, o kaip išorinė reakcija į tą kūrinį. Būtent apie ją čia galime kalbėti.

Pirmosios žinios apie grandininių laiškų pajuokimą mus pasiekia dar iš XVI–XVII amžiaus. Dauguma atvejų grandininiai laiškai Bažnyčios nebuvo aprobuoti ir atspindėjo tik liaudiškąjį pamaldumą. J.-L. Le Quellecas užsimena, jog šie laiškai naudoti religiniuose katalikybės ir gimstančios reformacijos karuose (Le Quellec 1995: 167), viešai iš tikėjimo tokių tekstų galia būdavo pasišaipoma. Tai liudija kai kurie literatūros kūriniai, pajuokiantys aptariamo tipo relikvijas, pavyzdžiui, lenkų anoniminė poema „Albertas karys“ (*Albertus z wojny*). Ji paskelbta 1596 m. Krokuvoje. Pagrindinis veikėjas pasakoja apie savo žygius ir kunigui užsimena, kad turėjęs apsauginį laišką, tačiau yra išjuokiamas ir nepalaimomas (pagal Bystron 1938: 44–45).

Kitą parodijų bangą sukėlė pasirodę piramidinės schemos laiškai. Nuo periodikos, pradėjusios spausdinti daugybę feljetonų, neatsiliko ir paprasti piliečiai. Pašiepiamos konkrečios laiškų detalės arba pats piramidės principas. Puikus pavyzdys – „Gerovės klubą“ parodijuojantis „Baudų klubas“:

Baudų klubas

A. S. Kick,	-----	13	Assel Blvd.,	-----	Phartz, Mex.
I. Kickum,	-----	"	"	"	"
Will Kickum,	-----	"	"	"	"
U. Kickum,	-----	Rectum	Drive,	"	"
E. Normus Foote,	-----	"	"	"	"

Šią grandinę sukūrėme tam, kad deramai nubaustumė tuos, kurie pradėjo ar tęsė prakeiktus grandininis laiškus.

Per tris dienas suraskite penkis tokius kenkėjus (tai neturėtų būti sunku padaryti), ir kiekvienam iš jų porą kartų smagiai įspirkite į pasturgalius, taip draugiškai įspėdami.

ARGI NEBUVO MALONU?

Paskui padarykite penkias šio laiško kopijas ir išdalykite jas penkiems kresniausiems tvirtakojams savo draugams, kurie, jūsų nuomone, dar menkai įgudę spardyti.

Jei ši grandinė nebus nutraukta, visiems, kurie pradėjo ar tęsė prakeiktus grandininis laiškus (apytiksliai 50 525 000), keletą artimiausių dienų turėtų skaudėti pasturgalius.

P. S. Šio laiško NEREIKIA perduoti basiems ar vienkajams asmenims. [13]

Parodija atsirado gana mikliai – ji datuota 1935 m., taigi, ką tik išpopuliarėjus finansinės piramidės laiškam. Ryški ne tik pramoginė, bet ir normatyvinė laiško užmačia: atvirai rašoma apie *prakeiktų* laiškų pradininkus ir skleidėjus, kad juos būtina nubausti. Kituose variantuose vietoj dešimties centų drastiškai, neven-giant natūralistinės leksikos siūloma pasiūsti naudoto tualetinio popieriaus [14], kaimo gyventojams – kukurūzų burbuolių [15] ar net atsibodusią savo žmoną. Pastaruoju atveju kaip atpildas žadamos 16 478 svetimos žmonos (kai kurios – nepaprastos gražuolės!), o kaip bausmė už pateikiamų taisyklių nesilaikymą – sugrįžtanti savoji [16].

Pavyzdžiai tikrai šmaikštūs. Tai nėra vien pramoginiai tekstai, normatyvinę jų funkciją išduoda po natūralistine ar net nenormine leksika slepiamas susierzini-mas. Tačiau dažniau parodijuojami naujesnės kilmės (XX a. pradžios) tekstai. Dangaus ar laimės laiškų parodijų beveik iki XX a. pabaigos aptikti nepavyko. Jos pasirodo pačioje tūkstantmečio pabaigoje, dažniausiai platinamos elektroniniu paštu ar dedamos į interneto svetaines, dienoraščius. Dėl šito nederėtų katego-

riškai atmesti jų ankstesnio buvimo, tačiau galima spėti, kad čia turėjo įtakos ir tikėjimas maginių laiškų galia.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Pateikta apžvalga rodo ilgą ir sudėtingą grandininio laiško raidos kelią. Bene mįslingiausia yra aptariamo fenomeno kilmės problema. Situaciją komplikuoja tai, kad objekto galimo radimosi ir anksčiausio tekstų fiksavimo laiką skiria ne vienas šimtmetis. Seniausiais laikytini dangaus laiškai paprastai siejami su apokrifine literatūra, atspindėjusia religinės ideologijos formavimąsi ir įvairių jos srovių kovą. Ši literatūra siužetus dažnai ėmė iš kanoninių *Šventojo Rašto* knygų. Manytina, kad šių motyvų paralelės daugeliu atvejų lėmė ir stulbinantį konkrečioje situacijoje naudojamų laiškų populiarumą (prisiminkime kad ir kryžiuočių būrių telkėjus). Tačiau, kalbant apie agitacinę šių tekstų funkciją, nedera pamiršti ir normatyvinio jų charakterio, dažniausiai grindžiamo eschatologiniais motyvais. Natūralu, kad tokie laiškai išpopuliarėdavo būtent sunkmečiais (karai, ypač su kitatikiais, epidemijos, sausros ir potvyniai, badas), teikdami jų turėtojams ar platintojams išsigelbėjimo viltį.

Nors turimi dangaus laiškų pavyzdžiai (bent nuo XVI iki XIX a. pabaigos) ryškios žanro raidos nerodo, jų retorikos tonas pamažu švelnėjo. Aptariamą objektą, kaip ir visą tradicinio folkloro sanklodą, ypač sujaukė XIX–XX amžių sandūra. Tarsi demonstruodami religinės maginės tradicijos sekuliarizaciją ir perimdami daugelį žanro bruožų, pasirodo ir sparčiai populiarėja laimės laiškai, jų forma pritaikoma rinkti labdarai, rašytinėse finansinėse piramidėse, peticijose, atsiranda pramoginių formų (pvz., rekordų siekimai, mainai atvirukais, parodijos), religinės maginės praktikos keičia ar papildo labiau išreikšta komunikacinė funkcija. Galima ginčytis, ar tai tebėra to paties žanro dėmenys, tačiau vargu ar tas ginčas būtų perspektyvus. Juk žanras yra istorinė kategorija, pastaraisiais dešimtmečiais patyrusi itin ryškių transformacijų. Akivaizdu, kad visi aptartieji reiškiniai tarpusavyje susiję ir jų atsiejimas skaudžiai atsilieptų būsimiems tiek religinio, tiek viso senojo bei šiuolaikinio folkloro tyrimams.

Straipsnyje remtasi daugiausia kitakalbiais laiškų tekstais. Lietuviškų variantų analizę kol kas apsunkina ir pačių tekstų, ir kontekstinės medžiagos stygius. Tikimasi, jog paieškos ankstesniuose periodiniuose leidiniuose, muziejų fonduose ir autoriaus vykdomos pagyvenusių žmonių apklausos šią problemą kiek sušvelnins ir leis detaliau patyrinėti tai, kas buvo sklaistoma ne tik užsienyje.

INTERNETO ŠALTINIAI

1. <http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/!content.html>
2. <http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/bibliography.htm>
3. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/he1795u_jesus_sab.htm
4. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/he1999-10_islamic-l_q20.htm
5. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/le1898-05_st-joseph_q5w9.htm
6. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/ce1888-12_cumberlands_sdq4.htm
7. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/me1935-04-19_sd%21_q5n6d3.htm
<http://community.guinnessworldrecords.com/service/displayDiscussionThreads.kickAction?as=7691&w=47493&d=22814> [žiūrėta 2009-10-14]
8. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/pe1927-11_coolidge.htm
9. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/pe1927-11_coolidge.htm
10. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/pe1949-04_czech_nyt.htm
11. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/pe1986-09_proctor.htm
12. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/je1935rr_chastise.htm
13. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/je1935_lucy-bowels.htm
14. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/je1935_pullchain_no-names.htm
15. http://www.silcom.com/~barnowl/chain-letter/archive/je1953-05_wifex_letter_183.htm

LITERATŪRA

- Albert Jean-Pierre 1994. La chaîne et la chance, *Archives de sciences sociales des religions*, vol. 86, p. 235–261.
- Bednarek Bogusław 1988. Łańcuszek św. Antoniego, *Kultura ludowa*, No 1, p. 23–29.
- Bystron Jan Stanisław 1938. *Łańcuch szczęścia i inne ciekawostki*, Warszawa.
- Bonnet Serge & Delestre Antoine 1984. Les chaînes magiques, *Revue des Sciences Sociales de la France de l'Est Strasbourg*, No. 13, p. 383–402.
- Carrol Robert T. 1994–2009. Pyramid Scheme, *The Sceptic Dictionary. Exploring Strange Beliefs, Amusing Deceptions and Dangerous Delusions since 1994*, prieiga per internetą: <<http://www.skeptdic.com/pyramid.html>>, [žiūrėta 2010-05-20].
- Cohn Norman 2007. *W pogoni za Milenium: Milenarystyczni buntownicy i mistyczni anarchiści średniowiecza*, Kraków.
- Duden 2001. *Duden Deutsches Universalwörterbuch*, Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich.
- Encyclopedia of Folklore 1998. *Encyclopedia of Folklore and Literature*, edited by Mary Ellen Brown, Bruce A. Rosenberg, Santa Barbara–Denver–Oxford.
- Homeras 2007. *Iliada*, iš senosios graikų kalbos vertė Antanas Dambrauskas, Vilnius.
- Hoppál Mihály 1986. Chain letters: contemporary Folklore and the Chain of Tradition, in: *Contemporary Folklore and Culture Change*, Helsinki, p. 62–80.
- International Dictionary 1965. *International Dictionary of Regional European Ethnology and Folklore*, vol. II: *Folk Literature (Germanic)*, by Laurits Bødker, Copenhagen.
- Krikščiūnas Povilas 2008. Grandininis laiškas: žanro ribų paieškos, *Tautosakos darbai*, [t.] XXXVI, p. 154–171.
- Kubilius Vytautas 1983. Lietuvių epigramos ir parodijos raida, kn.: *Lietuvių epigrama ir parodija*, Vilnius, p. 5–24.
- Laiškas 2005. *Lietuvos vyskupų laiškai dėl okultizmo plitimo*, prieiga per internetą: <<http://archyvas.tst.bernardinai.lt/index.php?url=articles/14089>>, [žiūrėta 2010-04-02].
- Le Quellec Jean-Loïc 1995. Des lettres célestes au „copy-lore“ et au „screen-lore“: des textes bons à copier, *Réseaux*, vol. 74, p. 145–190.

- Oxford 2001. *Oxford Dictionary of English Folklore*, Oxford.
- Palmer Nigel F. 1986. Himmelsbrief, in: *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. 15, Berlin, New York, p. 344–346.
- Petronytė Jurga 2008. Laimę (iš)nešanti Vatikano duona, *Vakarų ekspresas*, vasario 23.
- Račiūnaitė-Vyčinienė Daiva 2000. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, Vilnius.
- Robotycki Czesław 1981. Łańcuch szczęścia w półwieku później, *Polska sztuka ludowa*, No 1, p. 3–10.
- 1998. *Nie wszystko jest oczywiste*, Kraków.
- Sauka Leonardas 2002. Iš naujoviškos tautosakos: Laimės laiškas. Santrumpų sąmojis, *Tautosakos darbai*, [t.] XVI(XXIII), p. 258–265.
- 2007–2008. *Pasaka „Eglė žalčių karalienė“*, t. 1–4, Vilnius.
- Schenda Rudolf 1999. Brief, in: *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*, Bd. 2, Berlin, New York, p. 784–789.
- Słownik 1965. *Słownik folkloru polskiego*, pod redakcją Juliana Krzyżanowskiego, Warszawa.
- Stašauskas Andrius 2008. Piramidinės verslo schemas, arba studentų apgaulė, *15 minučių*, spalio 28.
- Stübe Rudolf 1931–1932. Himmelsbrief, in: *Handwörterbuch des deutschen Aberglauben*, Bd. IV, Berlin, Leipzig, p. 21–27.
- 1935–1936a. Kettenbrief, in: *Handwörterbuch des deutschen Aberglauben*, Bd. VII, Berlin, Leipzig, p. 1286–1288.
- 1935–1936b. Schutzbrief, in: *Handwörterbuch des deutschen Aberglauben*, Bd. VII, Berlin, Leipzig, p. 1384–1386.
- Šimonytė-Žarskienė Rūta 2003. *Skudučiavimas šiaurės rytų Europoje*, Vilnius.
- Šventasis Raštas 2009. *Šventasis Raštas: Senasis ir Naujasis Testamentas*, vertė prof. prel. Antanas Rubšys, kun. Česlovas Kavaliauskas, Vilnius.
- Vaitkevičienė Daiva 2008. *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės = Lithuanian Verbal Healing Charms*, sudarė, parengė ir įvadą parašė / compiled, edited and introduction by Daiva Vaitkevičienė, Vilnius.
- VanArsdale 2009. *Chain Letter Evolution. 6 degrees of Separation – Experiment*, prieiga per internetą: <http://issuu.com/nowwear/docs/book_-_news-chain_letter_evolution_-_six_degrees_o>, [žiūrėta 2012-07-08].
- Webster 1981. *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*, Springfield, Massachusetts.
- Webster 1996. *The New International Webster's Comprehensive Dictionary of the English Language*, Naples, Florida.
- Wielka encyklopedia [a. a.]. *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 10, Kraków.
- Zdziarski Stanisław 1900. List niebieski, *Lud*, No 6, p. 307–309.
- Борисов Сепрей 2001. *Современные разновидности русских женских коммуникативно-магических практик*, prieiga per internetą: <<http://www.ruthenia.ru/folklore/borisov5.htm>>, [žiūrėta 2009-11-19].
- Коваль-Фучило Ирина 2010. «Листи щастя» XXI століття, *Міфологія і фольклор*, № 3–4(7), p. 72–78.
- Лурье Вадим 1993. «Святые письма» как явление традиционного фольклора, *Русская литература*, № 1, p. 144–149.
- Мартинovich Владимир 2007. *Письма счастья как элемент оккультной среды общества*, prieiga per internetą: <<http://sobor.by/center.php?n=letters>>, [žiūrėta 2010-02-04].
- Панченко Александр 2002. *Христовщина и скопчество: Фольклор и традиционная культура русских мистических сект*, Москва.
- 2003. Магические письма, кн.: *Современный городской фольклор*, Москва, p. 631–633.
- Шайдакова Светлана, Саванская Лина 2002. «Пирог счастья» лечит насморк и помогает с замужеством, *Комсомольская правда*, 3 июня.

Тихомиров Владимир 2007. Как заквасить счастье, *Огонек*, № 42.

SUTRUMPINIMAI

Apd – Naujojo Testamento Apaštalų darbų knyga

Apr – Naujojo Testamento Apreiškimo Jonui knyga

Ez – Senojo Testamento Ezekielio knyga

Iš – Senojo Testamento Išėjimo knyga

Ist – Senojo Testamento Pakartoto Įstatymo knyga

LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkiniai

The Chain-Letters: From History of the Manuscript Tradition

POVILAS KRİKŠČIUNAS

S u m m a r y

The chain-letters are regarded as vivid manifestations of contemporary internet creativity. Yet productive analysis of this phenomenon is inconceivable without good knowledge of the old tradition, which is long-time and rich enough. There is sufficient number of foreign studies written about it, but many of these works deal exclusively with specific issues of this phenomenon's existence. Many of the sources, published in rare editions or preserved in museums and archives, are difficult to access. In Lithuania, such materials are especially scant, yet according to observation, this phenomenon is of particularly international nature, disinclined to alter even when happening to enter another religious environment. On account of this, the historically formed groups of texts are described in the article, along with looking for the origins of the chain-letters and tracing out tendencies of their development. Special attention is given to the oldest kind of chain-letters, namely, letters from heaven: the available versions of their genesis are introduced, and connections of these letters with various forms of millenarist movement (e.g., the crusades, the flagellant movement) are established, as well as highlighting the interactions between context of definite period and the contents of the texts.

The author of the article maintains that subsequent forms of the chain-letters, appearing at the turn of the 19th–20th centuries and later represent smooth process of development, determined by secularization of the phenomenon described above. Therefore luck chain-letters, money chains, exchanges and “world record” chain-letters and petitions, as well as parodies of these types of letters are described in some detail in the same article, as well as presenting textual examples from each group and discussing motivation of their dissemination. These moments are also of great importance to the study of modern forms of the chain-letters.

Gauta 2012-11-27